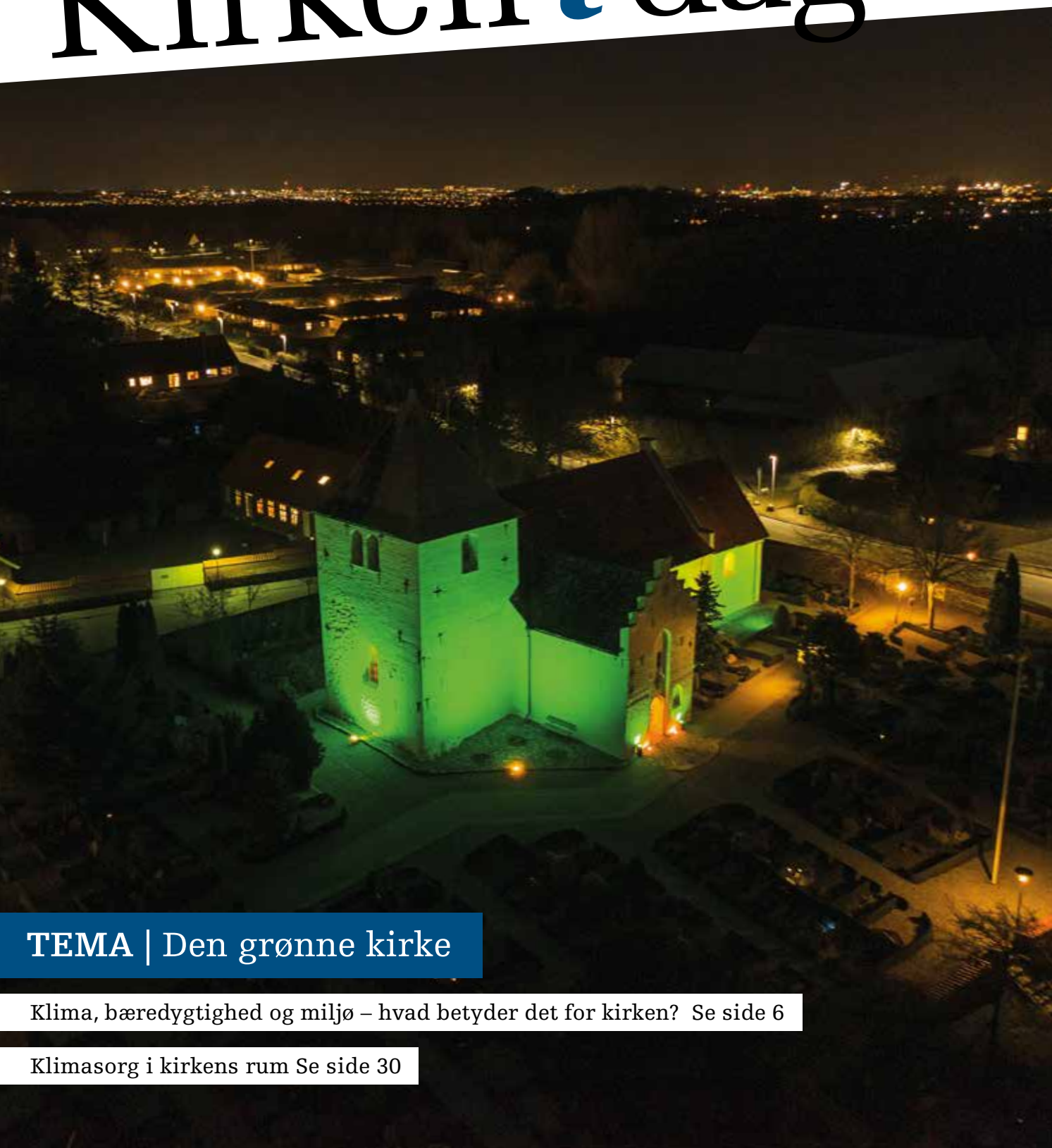

Nr. 2 | juni 2022

Kirken *i* dag

TEMA | Den grønne kirke

Klima, bæredygtighed og miljø – hvad betyder det for kirken? Se side 6

Klimasorg i kirkens rum Se side 30

Aktuel inspiration fra Kirkefondet

TEMA | Den grønne kirke

Indhold

<p>3 Evig ”grøn” vækst eller...?
af Henrik Bundgaard Nielsen</p> <p>4 Hvad betyder CO₂ og biodiversitet, og hvorfor påvirker det vores hverdag?
af Jesper Rønn Kristiansen</p> <p>6 Klima, bæredygtighed og miljø – hvad betyder det for kirken?
af Mattias Söderberg</p> <p>8 Hvad er økoteologi?
af Martin Ishøj</p> <p>10 Hvad er Grøn Kirke?
af Sofie Larsen Kure</p> <p>11 Hvad er Folkekirkens Grønne Omstilling?
af Lærke Marie Futtrup</p> <p>12 Sådan arbejder vi med grøn omstilling i Bogense
af Keld Balmer Hansen</p> | <p>14 Få alle med på den grønne vogn
af Marie Gaarden</p> <p>16 Hvordan sparer man energi i kirkerne?
af Poul Klenz Larsen</p> <p>18 Det begyndte som et kalkningsprojekt
af Marianne Tychsen</p> <p>20 Folkekirken kan accelerere den danske klimaindsats
af Julie Søgaard</p> <p>22 Gode råd til grønne kirkegårde
af Sofie Larsen Kure</p> <p>24 Det er ikke vores graver, der er doven...
af Jesper Mørch Idziak</p> | <p>25 At fejre skabelsestiden
af Sarah Ziethen</p> <p>26 Grøn gudstjeneste i naturens katedral
af Lise Palstrøm</p> <p>27 Pilgrim for fremtiden – klimavandring gennem Danmark
af Elizabeth Knox-Seith</p> <p>28 Vi har innovationsuge på Frederiksborg Gymnasium, vil du være med?
af Charlotte Chammon</p> <p>30 Klimasorg i kirkens rum
af Sarah Strunge Albertsen</p> <p>31 Nyt fra Kirkefondet</p> |
|--|--|---|

Nr. 2 | Juni 2022

21. årgang

ISSN 1601-8230

Udgiver: Kirkefondet,
Peter Bangs Vej 5B, 2000 Frederiksberg
Tlf. 33 73 00 33
E-mail: kirkefondet@kirkefondet.dk
www.kirkefondet.dk

Formand: Erik Møllerup
Generalsekretær: Henrik Bundgaard Nielsen

Kirken i dag redigeres af:
Charlotte Lydholm

Temagrube bag nr. 2/2022:
Jesper Rønn Kristensen, Martin Ishøj,
Sofie Nielsen Kure og Charlotte Lydholm

Layout og produktion:
Jørn Thomsen Elbo A/S, Kolding

Årsabonnement for 2022: Kr. 275,-
Enkeltnumre: Kr. 75,-
Abonnement kan bestilles ved henvendelse til Kirkefondet

Forsidebillede: Greenlight,
Aarhus Kommune

Henrik Bundgaard Nielsen
generalsekretær i Kirkefondet

Evig "grøn" vækst eller...?

Det bobler tilsyneladende med ideer, når der i landets kirker skal arbejdes med at være grøn og bæredygtig. Jeg oplevede det selv, da jeg stod for en af Kirkefondets visionsdage ved et menighedsråd, som gerne ville sætte fokus på to temaer: frivillighed og grøn kirke. Det var der masser af energi i, og nye ideer opstod, f.eks. da en kirkegårdsleder sagde, at der på kirkegården var overskydende arealer, hvor frivillige f.eks. kunne dyrke blomster og passe stauder, hvorfra der så kunne leveres blomster m.m. til pynt i kirken og som alterbuketter.

Den "grønne" kirkegård

I dette nummer af "Kirken i dag" kan man læse om, hvordan gymnasieelever med Nr. Herlev Kirke som "case" kom med en lignende ide om, at kirken dyrker egne blomster til pyntning i stedet for at bruge CO₂-belastende importerede blomster. Og det ser faktisk ud til, at deres ide bliver til virkelighed. I det hele taget er det ofte, at kirkegårdsarealer og præstegårdsjorde indtænkes i de "grønne" overvejelser med f.eks. skovrejsningsprojekter. Eller hvad med at lade dele af præstegårdsjordene blive dyrket af frivillige kræfter, så der her fra kan leveres grøntsager m.m. til brug ved kirkens "spisearrangementer" og måske til salg ved høstgudstjenesten som led i indsamling til kirkelige organisationers arbejde?

Fra energibesparelser til biodiversitet

De første kirker, som ønskede at være grønne og bæredygtige, fokuserede i begyndelsen måske mest på indkøb af madvarer og energibesparende tiltag på bygninger m.m., som det f.eks. er beskrevet her i bladet i en artikel om Bogense Provsti. Der har de

haft en omfattende proces med energisparetiltag på præstegårde og kirker, hvorved provstiet allerede har reduceret deres CO₂-udledning med 23 % ud af de 70 %, som er det overordnede samfundsmål frem mod år 2030.

Nu er der rundt om i hele landet kommet flere nye tiltag til – f.eks. ønsket om mere biodiversitet og deraf afledte "vild med vilje-arealer", ligesom der tages initiativ til, at kirkerne skal tilbyde ladestander til elbiler. Og selvfølgelig skal der også være mulighed for at lade el-cykler, som Kirkefondet har slået til lyd for i vejkirkekonceptet siden 2020 – nu er der 37 vejkirker med elstik til cykler.

Stigende eller faldende energiforbrug?

Der er netop indgået en stor international aftale vedr. etablering af et svimlende antal havvindmøller i Nordsøen, som skal producere en gigantisk mængde strøm. Det rejser så et andet problem, for hvordan kan al den strøm komme gennem et ledningsnet, som pt. ikke er dimensioneret til det? Det kunne være spændende at høre, hvad de "klimaeftertænkssomme" siger om det? Er vejen frem mere og mere og

mere energi – selvfølgelig produceret på miljøvenlig og bæredygtig måde – eller er vejen frem, at vi alle forsøger at leve på en måde, hvor vi generelt bruger og har behov for mindre mængder af energi? Er det en farbar vej? Er vi nødt til at gå mere intensivt ud ad den vej? Vi blev tvunget til energireducerende tiltag i 1970'erne med de bilfrie søndage under oliekrisen. Men hvad er de løsninger i dag, som kan være med til at nedsætte vores energiforbrug, hvis vi erkender, at det ikke kun gælder om at skaffe en svimlende mængde bæredygtig energi?

Turist- og pilgrimspræst Elizabeth Knox-Seith mener, at vi kan lade os inspirere af tanker fra pilgrimsvandringstraditionen til at leve mere enkelt og nedsætte vort forbrug, og sognepræst og ph.d. Martin Ishøy peger med afsæt i den såkaldte økoteologi og i begrebet "dybdeinkarnation" på, at "fænomener som respekt, ydmyghed, taknemmelighed og visdom bør være mål og mening frem for forbrug, selvoptagethed, vækst og dominans". Så derfor – at være grøn og bæredygtig handler måske også om at gå fra et fokus på vækst og forbrug til et fokus på ydmyghed og taknemmelighed? ■

Foto: Pixabay

Jesper Rønn Kristiansen
projektleder i Folkekirken
Grønne Omstilling

Hvad betyder CO₂ og biodiversitet, og hvorfor påvirker det vores hverdag?

Hvorfor er CO₂ og biodiversitet vigtige ord at kende til i den grønne omstilling? Hvad betyder de, hvordan skal vi forholde os til dem, og hvad kan man gøre? Her er en let forenklet forklaring.

Hvad er CO₂?

CO₂ er en gasart, der findes helt naturligt i atmosfæren, det kaldes også kulstoffdioxid og er en del af jordens kredsløb. Faktisk er CO₂ helt afgørende for, at jordens økosystem overhovedet kan fungere. CO₂ optages og udledes ved en række naturlige processer. CO₂ udledes bl.a., når vi mennesker trækker vejret, når planter rådner eller eksempelvis ved, at træ, olie og gas brændes af. Tilsvarende er planter og træer helt afhængige af CO₂ for at kunne gro. Med hjælp fra sol og vand laver bladene fotosyntese, hvor kulstoffet (C) bindes i planten. Ilten (CO₂) frigives til gavn for alle os, der trækker vejret. Det er altså helt naturligt og nødvendigt med CO₂. Uden CO₂ ingen ilt, ingen mennesker.

CO₂ er helt naturligt, men problematisk i store mængder...

Som med så mange andre ting, kan CO₂ også blive et problem, hvis der er for meget af det. For når der udledes mere CO₂ på jorden, end der samtidig bindes, har det omfattende klimapåvirkninger.

Vi mennesker har i mange år har produceret energi og varme ved afbrænding af fossile brændstoffer (olie

og naturgas), produceret fødevarer og byggerier på en måde med enorm overproduktion af CO₂. Samtidig er en stor del af verdens skove blevet fældet uden, at der samtidig er plantet nye. Vores levevis har altså betydet, at der i dag er en enorm overproduktion af CO₂ på jorden.

Den overskydende CO₂ udledes til atmosfæren. Her ligger det som en isolerende dyne og får temperaturen til at stige på jorden (drivhuseffekten). En temperaturstigning på jorden er årsagen til de klimaændringer, havstigninger etc., vi oplever allerede nu. Hvis vi ikke ønsker disse ændringer, er vi altså tvunget til at gøre noget anderledes end hidtil, for at sænke CO₂-udslippet.

Lovgivning om 70 % CO₂-reduktion inden 2030

Problemet med CO₂-udledning gælder i hele verden, og derfor har alle FN's 193 medlemslande forpligtet sig til at bidrage med at sænke CO₂-udledningen. For at sikre denne proces i Danmark vedtog folketinget i 2020 den danske klimalov. Formålet med loven er, at Danmark skal reducere udledningen af drivhusgasser i 2030 med 70 pct. i forhold til niveauet i 1990, og

at Danmark opnår at være et klimaneutralt samfund senest i 2050.

Hvad kan vi gøre?

Vi vil alle sammen have varme i radiatorerne og strøm i stikkontakterne. Det har vi ikke lyst til at gå på kompromis med. Men alle vores valg har en pris, uanset hvad vi vælger. Vi skal blot være bevidste om, at de valg, vi træffer, har en pris både økonomisk og miljømæssigt.

Størstedelen af den producerede strøm i Danmark i dag er produceret grønt, dvs. typisk vindmøller og solceller mv. Derfor giver det god mening miljømæssigt at udskifte fossile varmekilder (olie og gas), og i stedet benytte strøm til at bistå opvarmningen eks. en varmepumpe (jord/vand, luft/vand) etc.

Det er op til hver enkelt at vurdere, hvordan og hvor hurtigt man går i en mere bæredygtig retning. Bare man går fremad! Det skylder vi vores børn, børnebørn og efterfølgende generationer.

Hvad betyder biodiversitet?

Biodiversitet handler om mangfoldighed i naturen, både blomster, urter, insekter, træer, svampe, frøer og fisk etc. Biodiversitet kommer af græsk og

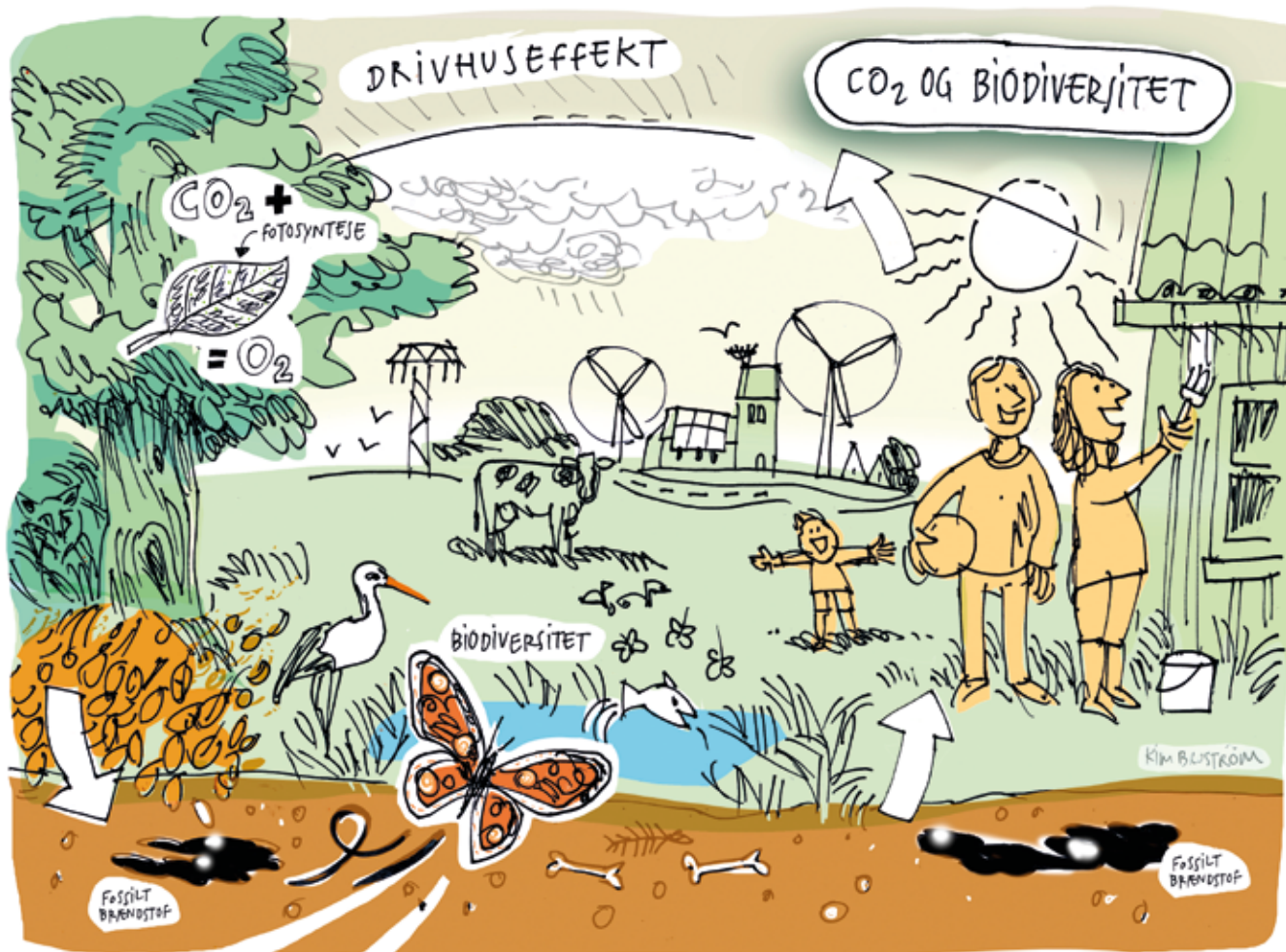

Illustration: Kim Broström

latin og betyder forskelligartet liv. På jorden findes der et hav af liv – i bogstaveligste forstand. Alene i Danmark findes ca. 35.000 forskellige arter i naturen.

Hvorfor er biodiversitet vigtigt?

Jordens dyr og planter lever sammen i forskellige komplicerede økosystemer.

HVAD KAN VI GØRE I FOLKEKIRKEN?

I projektet Folkekirkens Grønne Omstilling inspireres menighedsråd, gravere, provstiudvalg frivillige etc. bl.a. til måder at sænke CO₂-udledningen på og øge biodiversiteten. På hjemmesiden www.folkekirkens-grønneomstilling.dk kan du læse mere og tilmelde dig nyhedsbrevet.

Kilder: Miljøstyrelsen, www.retsinformation.dk, Danmarks Naturfredningsforening, Landbrug & Fødevarer.

Nogle samspil er meget komplekse, og andre mere enkle at forstå. Men fælles er, at det hele hænger sammen, og vi alle er afhængige af hinanden. For at planter kan lave frø og frugter skal deres blomster først bestøves. Bestøvningen foregår typisk ved, at bier eller andre mindre insekter lokkes til af blomsternes nektar, duft og udseende, hvorved de transporterer blomsternes han-dele og hun-dele sammen. Blomsten og planten kan herved formere sig, vokse og blive en del af fødegrundlaget for andre. Æbleblomster bliver til æbler, og andre planter bliver igen til føde for planteædere, der igen bliver til føde for rovdyr. Og det er endda kun lidt af toppen af biodiversitetsbjerget, naturen er mangfoldig og forunderlig.

Menneskelig påvirkning og masseuddøen

I urørt balance er naturen rig, men menneskelig indflydelse, befolknings-tilvækst og industrialisering betyder, at der i dag uddør flere arter og levesteder end nogensinde før. En kombination af vi menneskers driftsoptimering og æstetik har været medvirkende årsag til, at eksperterne i dag taler om den 6. masseuddøen...

Sommerfugle sladrer om naturens tilstand

Inden for forskellige økosystemer findes forskellige vigtige dyrearter, der fortæller noget om naturens tilstand – såkaldte indikatorarter. F.eks. kræver sommerfugle en god og sund natur, og derfor siger sommerfuglenes tilstedeværelse noget om biodiversiteten og naturens generelle tilstand.

Hvad kan vi gøre?

Vi skal passe på naturen – lade den være naturlig og i videst muligt omfang undgå det unaturlige. Lade naturen være vild, hvor det er muligt. Når arter først er uddøde, så kommer de ikke igen. Vi skal altså tage vare på naturen og sikre dens overlevelse for i yderste konsekvens at sikre vores egen overlevelse.

Det er ikke et spørgsmål om enten eller, men om mange bække små. Lidt er meget bedre end ingenting. Desto flere små arealer på f.eks. kirkegårdene, ved stengærderne, rundt om kirkerne etc. der får lov til at være lidt mere naturlige, lidt mere vilde, desto bedre er det for biodiversiteten. ■

Mattias Söderberg
chefrådgiver i Folkekirkens Nødhjælp

Klima, bæredygtighed og miljø – hvad betyder det for kirken?

Skabelsen er fantastisk og et mirakel. Jo mere jeg kigger mig omkring i verden og ser natur, dyr og mennesker, jo mere forundret bliver jeg. Og jo mere tænker jeg på Bibelens ord om, at Gud gav mennesket til opgave at passe på skabelsen. Det er ikke en lille opgave, vi har fået, og hvis man oversætter den til dagens sprog, så handler det om klima, bæredygtighed og miljø. Men hvad er forskellen på disse begreber? Og hvad har de med kirken at gøre?

Klima og miljø

For at svare på det vil jeg gå 50 år tilbage i tiden, hvor verdens første klima- og miljøtopmøde blev holdt i Stockholm. Mødet blev begyndelsen på det internationale samarbejde om bæredygtighed, og det blev også be-

greber, både i den daglige debat og de politiske aftaler. Klimadebatten handler om den så kaldte drivhuseffekt, hvor en øget koncentration af en række gasser (primært CO₂) i atmosfæren bidrager til en opvarmning af jorden. Den stigende temperatur skubber til den balance, som skabelsen har, og det leder til klimaforandringer, som får stor effekt på planter, dyr og mennesker. Forskerne giver os meget tydeligt besked. Hvis vores måde at leve på ikke ændres, vil koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren give et så stort skub til temperaturen, så skabelsen kommer ud af balance for alvor. Og det kommer til at gå ud over os alle sammen.

Miljøspørgsmålene er lige så alvorlige og dækker en lang række temaer. Gift, udledninger, og skrald leder til

begreb, som dækker mange forskellige problemer, som kan være både smalle og fokusere på en specifik type af produkt, eller brede og relatere til vores overforbrug af en specifik resurse.

Hvis forskellen på klima og miljø er forvirrende, kan vi altid bruge ordet "bæredygtighed". Det er løsningen på både klimakrisen og miljøkrisen, og det handler netop om, at vi skal passe på skabelsen. Når vores udvikling er bæredygtig, så lever vi på en måde, hvor vi ikke overforbruger jordens resurser, og hvor vi sikrer, at der er plads til både dyr, planter og mennesker.

Det handler om at handle

Hvor kommer så kirken ind i det hele? Den kristne kirke, lige som de andre store religioner, har fulgt den internationale debat om klima og miljø og bæredygtighed i mange år. Kirkernes Verdensråd var med til FN's topmøde om udvikling og miljø i den brasilianske by Rio de Janeiro i 1992, hvor FN's klimakonvention blev vedtaget. Siden da har kirkerne altid haft en stærk delegation med på FN's topmøder, og kirkerne er også gået foran herhjemme gennem at sætte fokus på bæredygtighed og vores ansvar for natur og miljø.

I Danmark har vi "Grøn Kirke", som samler danske kirker, som vil arbejde med klima og miljø. Når man går med i "Grøn Kirke" går man også

Hvis der ikke bliver gjort noget for at passe på vores miljø, vil det blive et lige så stort problem som klimaforandringerne.

gyndelsen på, at politikere og stater fik klima og miljø på dagsordenen.

Da debatten begyndte, var klima og miljø samlet i en debat, og det handlede om, hvordan vi skal sikre, at verdens udvikling er bæredygtig og ikke misbruger jorden, eller med kirkens ord skabelsens resurser.

Klima og miljø deles i dag tit op i to

større miljøproblemer, som går ud over vores vand, natur og dyreliv. Hvis der ikke bliver gjort noget for at passe på vores miljø, vil det blive et lige så stort problem som klimaforandringerne.

Forskellen på klima og miljø er, at klima handler om vores generelle måde at leve, hvor miljø er et bredere

med på at tage initiativer i sit eget sogn. Det kan handle om at sætte fokus på formidling, at blive bedre til at håndtere skrald og affald, at mindske energiforbruget, eller at lave kirkegårdene grønne. Det handler om at handle, og det handler om at inspirere og vise, at vi som kirker og kirkelige organisationer kan gå foran og vise vej.

I Folkekirkens Nødhjælp har vi også et stort fokus på bæredygtighed. Vi er med i "Grøn Kirke", og vi har allerede taget en lang række initiativer for at gøre vores arbejde grønnere og mere

Udover at være chefrådgiver i Folkekirkens Nødhjælp har Mattias Söderberg deltaget i både den danske og den internationale debat om klima og miljø siden 2007, og lige nu er han også formand for klimagruppen i Folkekirkens Nødhjælps globale alliance, ACT Alliance, med medlemmer i 120 lande rundt om i verden.

bæredygtigt. Vi har en intern klimapolitik, vi måler vores udledninger, og vi har en ambition om at skabe en måde at arbejde som bistandsorganisation på, som er bæredygtig.

Men selv om vi tager mange grønne initiativer, ved vi, at vi ikke kan blive helt grønne de nærmeste år. Vores største problem er, at vi er nødt til at flyve for at kunne samarbejde med de mennesker rundt om i verden, som vi vil hjælpe. Vi er derfor begyndt at plante træer for at kompensere for de udledninger, vi ikke kan reducere her og nu.

Og træerne er ikke kun en måde at kompensere. De nyplantede træer er også en måde at passe på skaberværket og sprede håb på. Vi tror, at verden kan blive bæredygtig. Vi ved, at det er svært, og at det desværre ikke går så hurtigt, som vi ønsker. Men vi tror, at det er muligt, og det er derfor, vi bækker op om "Grøn Kirke".

Som kristne skal vi passe på skaberværket, og det betyder, at vi skal passe på både vores klima og vores miljø. Vi skal blive bæredygtige, og det vil få betydning for vores måde at arbejde på i kirken, bistandsorganisationen og i samfundet generelt. Vi har håb! ■

Martin Ishøy
sognepræst og ph.d.

Hvad er økoteologi?

Samfundet står overfor en grøn omstilling. Det er kun lige begyndt. Kirken skal også omstilles grønt. Men hvorfor?

Der er noget med, at kirken er en del af samfundet, og når samfundet skal omstilles, skal kirken også. Så er kirkens grønning en konsekvens af en politisk beslutning, som næsten alle er helt enige i? Men dels er kirke og politik ikke er det samme. Det har vi været klar over siden Det Nye Testamente blev skrevet i oldtiden. Dels er det i givet fald ikke rigtig en kirkelig beslutning, men mere en statslig beslutning, som kirken bare retter ind efter. Det er der ikke noget galt i, men så er det bare ikke en kirkesag.

Med andre ord: Der mangler nogle kirkelige og kristelige begrundelser. Der mangler nogle dybere begrundelser for, hvorfor kirken skal omstilles, gentænkes eller genopfindes grøn. Tidligere i år var der noget offentligt råberi om kirkens påståede modstand mod opstilling af vindmøller. Underteksten var, at folkekirken var modstander af den grønne omstilling. Det var noget vrøvl, men når ophidselsen var så stor fra flere sider, var det, fordi der står så meget på spil. "Vi kræver respekt for vores andagt", "Det er vores opgave at værne om kulturarven", "Jamen, opstillingen af vindmøller er bydende nødvendig for den grønne omstilling. Vores og klodens fremtid er i fare". Styrken i disse umiddelbart modsatte synspunkter skyldes, at der står noget umisteligt på spil, noget hvor begrundelserne stikker dybere end politik. Så taler vi om etiske og religiøse opfattelser, opfattelser vi ikke kan give køb på uden at sælge ud af det uopgivelige. At

formuleringerne af det hører til i vores tro og religion, vil sige, at formuleringerne er teologiske.

Teologi og forståelse af naturen

Det er nu adskillige årtier siden, visse teologer erkendte, at teologien var stærkt udfordret på sin forståelse af naturen. I Danmark var det ikke mindst K.E. Løgstrup og netop afdøde Ole Jensen, men også Viggo Mortensen og andre teologer i kredsen omkring Løgstrup. Den grønt opdaterede teologiske tænkning kaldes i dag øko-

vigtige, og heldigvis kommer der mere og mere genskabt, naturlig natur i Danmark.

Det økoteologiske i en pilgrimsvandring er opmærksomheden på og personidentifikationen med den natur, som pilgrimsvandrereren befinder sig i. Det er det personlige stræk i det indre menneske, hvor man gribes af naturen, af landskabet, af den lille blomst, af træets storhed eller det økosystemiske liv i en gammel træstub under nedbrydning. Det økoteologiske i pilgrimsvandringen er vækkelsen af den

Det drejer sig ikke blot om at dømme mellem godt og ondt, men om personlighedens forandring, så vi faktisk får lyst og livsretning til det gode og bæredygtige.

teologi, og repræsenterer en vifte af tilgange strækkende sig fra akademisk teologi over nye salmer, til praktisk næstekærlighed for verdens udsatte og dialogen i sognenes samtalsaloner og andre steder.

De andre steder er eksempelvis pilgrimsvandring. Meningen med pilgrimsvandring er spiritualitet. Det er ikke bare en travetur. Pilgrimsvandring handler og har altid handlet om at komme i kontakt med Gud og det guddommelige. Ligesom når man går i kirke om søndagen. Den økoteologiske vinkel har fat i, at pilgrimsvandringen ofte finder sted i naturen. Landskabets æstetiske atmosfære og kvaliteter er

kærlighed til naturen, uden hvilken vi ikke selv har nogen fremtid som naturlige skabninger. "Den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær" – for at sige det med Grundtvig.

Dybdeinkarnationen

Økoteologi er også tros lære, tænkning over troen og vores forhold til den verden, hvor diverse naturkriser skærer ud i pap, at der er noget vigtigt, vi har misforstået. Tros lærens temaer som treenigheden, Kristus, Helligånden, skabelsen og skabningen, menneskeheden, synd og frelse, kirken samt læren om de sidste ting er temaer for

økoteologien. En af de stærke udviklinger er erkendelsen af ”inkarnationens dybde”, den såkaldte dybdeinkarnation, som prof. Niels Henrik Greger har æren for at have sat på dagsordenen. Udtrykket ”inkarnation” er det almindelige ord for ”Guds komme i kødet”, altså at Jesus lod sig føde, som det hedder i adskillige salmer.

Den dybdeøkologiske erkendelse forstår, at Guds frelsende gerning i Jesus Kristus omfatter hele skabningen, ikke kun mennesket. Som Gud er skaber af himmel og jord, er Gud også frelseren af himmel og jord, og det at ”ordet blev kød og tog bolig iblandt os” (Johannesevangeliet 1, 14), betyder, at Guds handling når helt ned i rødderne af den fysiske eksistens. Gud blev menneske, fordi ordet blev kød, og fordi vi mennesker har en helt særlig plads i skabningen, hvor vi kan og skal drage konsekvenserne af, at ordet blev kød. Med inkarnationen involverede Gud sig irreversibelt i støvet, stoffet og energien fra det store brag, hvorfra vi regner universets alder.

Som sådan er ”dybdeinkarnationen” både en reformulering af læren om Kristus, som ikke ignorerer, men er på højde med nutidig videnskabelig vi-

den, og den reformulerer grundlæggende forståelser af Guds handling i Kristus hos kirkefædre som Athanasius og andre. Som sådan er dybdeinkarnationstænkningen et vigtigt bidrag til at opretholde troslærens nutidige gyldighed.

I konsekvens deraf bliver dybdeinkarnationstænkningen en baggrund for opgøret med den menneske-centrerethed, antropocentrisme, som har været den grundlæggende legitimerende misforståelse under den livsform, som er årsag til mængden af naturkriser, klima, biodiversitet med flere. Ud fra den dualistiske vrangforestilling om at mennesket i sig selv er noget helt andet end den øvrige skabning, har ”vi” (vi i bredeste forstand) reduceret den øvrige skabning til ressourcer for vores egen tilfredsstillelse og efterhånden oparbejdet en ukristelig myte om den ubegrænsede væksts mulighed og godhed. Erkendelsen af inkarnationens dybde leverer det kristologiske grundlag for opgøret med vækstens vold.

Etikken er central

Etikken er selvfølgelig økoteologisk central. Den handler om vores ansvar, men desuden om at finde en livsform,

som er bæredygtig i forhold til naturen. Et af etikens spor er næstekærlighedens fællesskab med klimaforandringernes hårdest ramte ofre og befolkningsgrupper. Et andet er udstrækningen af næstekærlighedens ansvar til at omfatte de ikke-menneskelige skabninger og naturen som sådan. Mennesker kan blive klimaflygtninge. Det kan dyr og planter kun i meget ringe omfang. De udryddes simpelthen, hvorved vi svigter opdraget fra Gud om at vogte og værne skabningen og dens mangfoldighed.

Begge sporene peger tilbage på vores livsform, hvor etikken forbinder tro og selvforståelse med adfærd. Det drejer sig ikke blot om at dømme mellem godt og ondt, men om personlighedens forandring, så vi faktisk får lyst og livsretning til det gode og bæredygtige. Den sammenhæng er anliggendet i dydsetikken, hvor personlighedsdannelsen står centralt, så fænomener som respekt, ydmyghed, taknemmelighed og visdom bliver mål og mening frem for forbrug, selvoptagethed, vækst og dominans.

Afgørende for økoteologien er netop sammenhængen mellem spiritualitet, trosforståelse og erfaring med de etiske fænomener. ■

Sofie Larsen Kure
projektkoordinator for Grøn Kirke

Hvad er Grøn Kirke?

Grøn Kirke er et netværk, der lige nu tæller mere end 300 grønne kirker i hele Danmark. Det er et netværk, som hører under Danske Kirkers Råd. Det betyder, at vi i vores udgangspunkt er økumeniske, og dermed består netværket bl.a. både af folkekirker, baptistkirker, katolske kirker, metodistkirker og andre frikirker. Grøn Kirkes formål er med et kirkeligt og teologisk udgangspunkt at inspirere og motivere individer, menigheder, kirker og kirkelige organisationer til at tage et medansvar for de klima- og miljøudfordringer, verden står overfor. Dette gøres bedst i fællesskab, og derfor er den økumeniske bredde også vigtig.

I Grøn Kirke udvikler vi materialer, laver kurser, holder konferencer, skaber kampagner og sætter initiativer i gang, som forsøger at koble det teologiske og det praktiske, når det kommer til grøn omstilling. Det kan fx være at lave en træplantningskampagne – her er det muligt for kirkerne at gøre noget helt lavpraktisk, nemlig at plante træer, enten hjemme på egen kirkejord eller ude i verden, og så kan det kobles med andagtsmateriale, der taler om omsorg for skaberværket. På den måde kan praksis og teologi gå hånd i hånd i mange projekter, som sættes i søen af Grøn Kirke.

Grøn tjekliste

For at blive en del af netværket skal man udfylde en tjekliste. Vi har udviklet en tjekliste både til kirker, kirkelige organisationer, kirkegårde og til skoler med kristent værdigrundlag. Tjeklisterne er forskellige, men fælles for dem alle er, at man skal sætte kryds ved 25 ud af de 48 punkter for at kunne kalde sig grøn. Tjeklisten rummer alt fra andagter, tøjbytte marked og fairtrade kaffe til energigennemgang af kirken, CO₂-kompensation ved flyrejser og affaldssortering. Altså har vi forsøgt at skabe en tjekliste, der gør, at man kommer rundt i alle afkroge af den grønne om-

stilling – dog med mulighed for at tilføje sine egne tiltag også. Og de grønne kirker er virkelig kreative i både det store og det små. I Lyng Kirke ved Kolding har man med minikonfirmanderne samlet skrald ind, som efterfølgende er blevet lavet om til Noas ark-dyr, der blev udstillet ved familiegudstjenesten. I Aalborg er mange af kirkerne gennem årene blevet en del af Grøn Kirke-netværket, og tre Aalborg provstier er gået sammen og har fået lavet en samlet energigennemgang af kirkerne. Det har bl.a. resulteret i, at man i nogle af kirkerne har kunnet halvere varmeforbruget, spare i omegnen af 90.000 kr. og udlede 12 ton CO₂ mindre om året.

Både lokalmiljøet og det globale
Grøn Kirke taler også vigtigheden mellem det lokale og det globale op.

Det kan ske igennem vores samarbejdspartnere, fx Folkekirkens Nødhjælp, som hjælper os til at bringe det internationale perspektiv på banen, når det kommer til klimaudfordringer, som rammer verdens fattigste og mest sårbare. Samtidig er det også vigtigt at holde bolden på egen banehalvdel og dykke ned i, hvad man kan gøre i sit lokalmiljø. Det kan være affaldssamling med en lokalforening, samarbejde med kommunen om biodiversitet eller loppemarked arrangeret i fællesskab med den lokale spejderforening.

Grøn Kirke er et levende netværk af kirker, organisationer, kirkegårde og skoler, som alle arbejder med på at værne om Guds skaberværk i både teologi og praksis. ■

BLIV GRØN KIRKE

TJEKLISTE TIL AT BLIVE EN MERE KLIMA- OG MILJØVENLIG KIRKE

GODE GRUNDE TIL AT BLIVE EN GRØN KIRKE:

- GLÆDE OG RESPEKT FOR HELE GUDS SKABERVÆRK
- KLIMA-, MILJØ- OG NATURHENSYN
- GLOBAL RETFÆRDIGHED
- PENGE OG RESSOURCER AT SPARE

grønkirke.dk

Grøn Kirkes formål er med et kirkeligt og teologisk udgangspunkt at inspirere og motivere individer, menigheder, kirker og kirkelige organisationer til at tage et medansvar for de klima- og miljøudfordringer, verden står overfor.

Lærke Marie Futtrup
projektmedarbejder i Folkekirke-
ns Grønne Omstilling

Hvad er Folkekirke- ns Grønne Omstilling?

Et godt og grønt samarbejde

Det første spadestik til projektet Folkekirke-ns Grønne Omstilling blev taget tilbage i 2020, da Kirkeministeriet, Bispekollegiet, Provsteforeningen og Landsforeningen af Menighedsråd gik sammen og nedsatte en tværgående klimaarbejdsgruppe. I dag tæller projektet en styregruppe med repræsentanter fra selvsamme institutioner og en projektgruppe. Projektgruppen består af en projektleder, to projektmedarbejdere og en kommunikationsmedarbejder, der alle arbejder med inspiration, vejledning og dokumentation relateret til grøn omstilling i folkekirken.

Fem grønne arbejdsområder

Samarbejde på tværs har været et nøgleord siden projektets start. I dag er samarbejdet med forskellige kirkekon-sulenter, eksperter og ikke mindst engagerede medarbejdere og frivillige fra sogne, provstier og stifter i hele landet essentielt for projektgruppens arbejde. Arbejdet kan inddeles i fem arbejdsområder og dertilhørende fem målsætninger:

Jorderne

Langt den største andel af kirkens jorder bortforpagtes til konventionelt landbrug, men der findes gode og gavnlige alternativer. I landets sogne er der flere eksempler på, hvordan jordlodderne anvendes til gavn for biodiversiteten, klimaet, miljøet og ikke mindst til glæde for lokalbefolkningen. I projektet Folkekirke-ns Grønne Omstilling arbejdes der ud fra en målsætning om, at klima- og miljøeffekterne af folkekirke-ns jorder og kirkegårde skal forøges.

Energiforbrug

I en brydningstid, hvor energipriserne stiger, sort energi udfases, og grøn energi vinder frem, er det essentielt at se på energiforbruget i folkekirken vedrøren-

Mandag den 16. maj var omkring 700 deltagere med på "Folkekirke-ns Grønne Omstilling"s inspirationskonference i Fredericia, hvor der var oplæg og inspiration om at være grøn kirke.

de drift, nybyggeri og renovering. Målsætningen hedder, at CO₂-udledningen fra bygninger skal reduceres.

Affald

Danskerne er efterhånden blevet vant til at sortere hjemmets affald. Det er en rigtig god vane, som både medarbejdere og frivillige i folkekirken skal tage med sig. Målsætningen for dette arbejdsområde lyder, at affald både indendørs og på kirkegårde så vidt muligt skal minimeres, kildesorteres og genanvendes.

Indkøb og transport

I forbindelse med arrangementer og drift er indkøb og transport en nødvendighed, men der er store økonomiske og miljømæssige fordele ved f.eks. at genbruge eller være selvforsynende. Folkekirke-ns Grønne Omstilling arbejder med målsætningen om, at klima- og miljøeffekterne ved indkøb samt vare- og persontransport skal forbedres.

EN MEDSSPILLER PÅ DE GODE INITIATIVER

Gode ideer har i århundreder bredt sig fra sogn til sogn og fra én graver til den næste. Projektgruppen griber, bakker op og deler gode initiativer. På www.folkekirke-nsgrønneomstilling.dk kan man blive inspireret af og klogere på de mange gode og grønne tiltag, som spirer frem rundt om i landet. På hjemmesiden kan man ligeledes skrive sig op til nyhedsbrevet og løbende følge med i Folkekirke-ns Grønne Omstillings arbejde.

Mening/forbindelse/inspiration til det omgivende samfund

Folkekirke-ns Grønne Omstilling understøtter og inspirerer til et godt og grønt samarbejde mellem kirker, regioner, kommuner og øvrige lokale aktører om konkrete grønne tiltag til gavn for både lokalsamfundet og miljøet. ■

Keld Balmer Hansen
provst i Bogense Provsti
og formand for Grøn Kirke

Sådan arbejder vi med grøn omstilling i Bogense Provsti

I Bogense Provsti har vi i løbet af de sidste 10 år arbejdet med den grønne omstilling. Flere kirker er certificeret som grønne kirker, og provstiudvalget har taget en række initiativer. Denne artikel vil koncentrere sig om de grønne initiativer, der er udgået fra provstiudvalget.

Energigennemgang af alle kirker og præstegårde

I 2013-14 bestilte Bogense Provstiudvalg Energitjenesten i Danmark til at gennemføre en energigennemgang af provstiets 30 kirker og 14 præstegårde. Efter hver energigennemgang fik menighedsrådene tilsendt en energirapport med en række anbefalinger til, hvor der kan opnås energibesparelser, og hvor man eventuelt kan lægge om til en grønnere energikilde. Da alle kirker og præstegårde var gennemgået, fik provstiudvalget tilsendt samtlige energirapporter samt et skema, hvor alle kirker og præstegårde var sat ud af y-aksen, og hvor besparelsesforslag og tilbagebetalingstid var sat ud af x-aksen. Skemaet har været et godt arbejdsredskab for provstiudvalget, når vi skulle tale med menighedsrådene om varmeprojekter og besparelser.

Allerede dengang i 2014 oprettede vi en energipulje i provstiet. Hensigten var at gøre det lettere for menighedsrådene at få finansieret deres lidt større energisparetiltag. Mange døre og vinduer i præstegårdene og urstyringer til kirker er finansieret med hjælp fra den konto. Puljen er formelt oprettet som en samarbejdsaftale mellem menighedsråd.

Efterhånden har alle menighedsråd fulgt rapporternes anbefalinger mht.

den grønne omstilling. Tidligere havde vi eksempler på, at graveren satte kirkens fyr i gang fredag over middag, så der var varmt til søndagsgudstjenesten, men nu har man rundt omkring fået etableret en urstyring af kirkernes fyr. Samtidig har en af provstiets kirker samt en præstegård fået fjernvarme, en kirke og et par præstegårde har fået varmepumper, en kirke er gået fra olie til el, og et par præstegårde har fået jordvarme. Af større klimavenlige projekter har vi også et eksempel på, at et menighedsråd har omlagt sin kirkejord fra konventionel landbrugsdrift til skov. Og et andet menighedsråd er på vej med en omlægning af 11 hektar præstegårdsjord til skov og åbent land.

Et "klimakatalog" med 30 forslag til CO₂-reduktion

I 2021 fik vi i Bogense Provsti penge fra Den Folkekirkelige Udviklingsfond til en beregning af provstiets CO₂-udledning. En sådan beregning er essentiel, for når vi i folkekirken taler om, at vi i lighed med det øvrige samfund ønsker at reducere vores CO₂-udledning med 70 % frem mod år 2030, er det afgørende vigtigt, at man ved, hvor stor CO₂-udledningen er nu.

Det er Energitjenesten, der har gennemført beregningerne af kirkernes

CO₂-udledning i Bogense provsti. Man lavede beregningerne ud fra oplysninger om kirkernes energiforbrug, transport, indkøb og kirkernes jorde. Man beregnede sig til, at kirkernes årlige udledning er på 488 tons. Samtidig konstaterede Energitjenesten, at vi i 2013 – før overgangen til fjernvarme, varmepumper mv. – har ligget med en udledning, der var 150 tons højere, dvs. 638 tons. Derfor har vi kunnet konstatere, at vi allerede har reduceret vores udledning med 23 % ud af de 70 %.

Energitjenesten har gjort rede for sit arbejde i "Klimakatalog for Bogense Provsti 2021". Klimakataloget indeholder samtidig 30 forslag til, hvordan vi kan reducere vores CO₂-udledning med 70 % frem mod år 2030. I kataloget nævnes fx, at vi kan begrænse CO₂-udledningen med 5,9 %, hvis vi udskifter præstegårdens gasfyr med varmepumper, at vi kan begrænse CO₂-udledningen med 1,6 %, hvis maskinerne på vore kirkegårde elektrificeres, og at vi kan begrænse CO₂-udledningen med 0,9 %, hvis kirkegårdens areal med grus halveres.

Klimakataloget har nu været diskuteret i provstiudvalget, og provstiudvalget har blandt andet fået et skema, der viser kirkers og præstegårdens ener-

Bogense Provsti har fået udarbejdet et klimakatalog af European Energy, der indeholder 30 forslag til, hvordan provstiet kan reducere deres CO₂-udledning med 70 % frem mod år 2030.

giferbrug og CO₂-udledning i 2013 og i 2019. I de tilfælde, hvor man har skiftet til en klimavenlig energiform, kan vi se, at CO₂-udledningen er faldet drastisk. Da Søndersø Kirke i 2013 havde et gasfyr, udledte man 27,9 tons CO₂ om året. Men efter man er gået over til fjernvarme, har man en udledning på kun 6,4 tons CO₂. Og da Vigerslev Kirke i 2013 havde oliefyr, udledte man 30,1 tons CO₂ om året, men efter at man er gået over til brug af el, har man en udledning på 9,6 tons CO₂.

Når vi i folkekirken taler om, at vi i lighed med det øvrige samfund ønsker at reducere vores CO₂-udledning med 70 % frem mod år 2030, er det afgørende vigtigt, at man ved, hvor stor CO₂-udledningen er nu.

Klimakataloget er i marts i år blevet præsenteret og diskuteret ved vores indledende budgetsamråd. Ved den lejlighed havde stiftets klimakonsulent, Poul Klensz Larsen, et oplæg, hvor en af hans pointer var, at man – forudsat at man holder luftfugtigheden under 70 % – kan slukke helt for grundvarmen i kirker, der bruges mindre end to gange om ugen. Derfor rådede han til, at man holder øje med luftfugtigheden, og om nødvendigt opstiller en affugter. Eftersom vi hos os har mange landsbykirker, der kører med en grundvarme, er dette et emne, som vi skal til at se nærmere på.

Provstiets gravere har også for nylig fået en præsentation af klimakataloget. For dem er katalogets forslag særdeles relevante. 11 ud af katalogets 30 forslag handler om en mere klima- og miljøvenlig drift af kirkegårde. Som en konsekvens af arbejdet med Klimakataloget har vi i Bogense provstiudvalg besluttet, at vi hurtigst muligt skal udfase olie- og gasfyr i provstiets kirker og præstegårde. Derfor har vi henvendt os til de relevante menighedsråd og bedt dem om at fremsende projekter, der fører til den-

ne udfasning. Dette initiativ kommer til at kræve en større investering, men i provstiudvalget er vi enige om, at dette må være et nødvendigt skridt, da vi ønsker hurtigst muligt at nedbringe CO₂-udledningen. Samtidig regner vi med, at der på sigt vil være mange penge at spare.

Screening af kirkejord med henblik på solceller

2021 var også året, hvor samtlige fynske provstier fandt sammen om et andet projekt til fremme af den grønne omstilling og ligeledes med støtte fra Den Folkekirkelige Udviklingsfond. De

fynske provstier fik penge til en screening af al kirkejord på Fyn mht. egnethed for opstilling af solceller. Screeningen blev foretaget af firmaet European Energy, og resultatet af screeningen var, at man kun fandt ét stykke fynsk kirkejord, der var egnet til opstilling af solceller. Den mark, der er tale om, ligger i Bogense Provsti. Samtidig fandt man, at al anden jord enten var for småt eller lå for bynært.

Det stykke kirkejord i Bogense Provsti, man har fundet egnet til opstilling af solceller, er kun på 4,5 hektar. Normalt skal man op i 80 hektar jord, før firmaer som fx European Energy finder størrelsen interessant for et solcelleprojekt. Men når man mener, at vores kirkejord alligevel kan bruges, er det, fordi det stedlige menighedsråd har indgået et samarbejde med en nabolodsejer – et gartneri – der også er interesseret i opstilling af solceller. Derfor er det en god ide at få screenet kirkejord med henblik på opstilling af solceller. Man skal blot være opmærksom på, at man i mange tilfælde skal alliere sig med nabolodsejere. Vores nordfynske solcelleprojekt afventer for øjeblikket godkendelse hos Nordfyns Kommune, og vi er meget spændte på udfaldet. Hvis vi får tilladelse til at opføre solceller på kirkejorden, vil vi kunne producere 4.000.000 kwh om året, og det betyder, at vi kan producere grøn strøm til samtlige kirker i Fyens Stift. I så fald vil vi være endnu tættere på målet om en 70 % reduktion af vores CO₂-udledning. ■

Marie Gaarden

kommunikationskonsulent i
Landsforeningen af Menighedsråd

Få alle med på den grønne vogn

Der er grøn omstilling på dagsordenen i folkekirken. Men hvordan får man skabt et ejerskab, så de grønne idéer spirer lokalt? Det har de et godt bud på i Favrskov Provsti.

I Favrskov Provsti er de "first movers", når det handler om at tænke grønt. De fik, som det første provsti i landet, udarbejdet en klimarapport med kortlægning af det nuværende CO₂-aftryk og med 36 konkrete forslag til, hvordan målet om at reducere CO₂-forbruget med 70 procent kan nås.

De grønne ambitioner blev i første omgang søsat med den tidligere provst, Anders Bonde, som projektets ildsjæl. Men den grønne omstilling er ikke et enkeltmandsforetagende, tværtimod.

"Det har en kæmpe betydning at have en i spidsen, der brænder for projektet og tænker visionært," fortæller Frank Iversen, formand for Favrskov Provstiudvalg og fortsætter: "Men visioner skal altid omsættes i handling, hvis det skal have en effekt – og her er menighedsrådenes indsats afgørende."

Derfor har man i provstiet arbejdet målrettet for at få alle 23 menighedsråd involveret.

Et inspirerende startskud

I Favrskov Provsti valgte man at introducere arbejdet med den grønne omstilling med en særlig begivenhed. En dag fyldt med grøn inspiration.

Først var cirka 60 gravere og kirkegårdsmedarbejdere på "Rullende Erfar", det vil sige en fælles bustur med besøg på syv kirkegårde med gode eksempler på grønne initiativer.

Om aftenen var der stormøde – eller klimatopmøde, som de kaldte det, hvor ansatte og menighedsrådsmedlemmer var samlet til udrulningen af arbejdet med grøn omstilling. Med videohilsen fra kirkeministeren og oplæg om visionen.

"Det var et stort set-up, og der var lagt hjerteblod i det," fortæller Christian Medom, formand for Hammel Sogns menighedsråd, der deltog i mødet. "Som menighedsrådsmedlem deltager vi jo i mange møder, men det her rykkede ved vores bevidsthed."

Skemaer gjorde en forskel

På stormødet blev deltagerne også introduceret til arbejdet med lokale grønne handleplaner.

"Vi fik udleveret skemaer, hvor vi blandt andet skulle forholde os konkret til, hvad vi allerede gør, og hvad vi kunne gøre. Og så var der et skema med 36 punkter, vi skulle gennemgå efterfølgende på et menighedsrådsmøde – det skulle underskrives og indsendes til provstiet. "På den måde var der krav om en eksakt handling – noget vi var pisket til – men absolut på den gode måde. Det har helt sikkert være med til at skabe en bevidsthed. Nu har vi hele tiden den grønne omstilling i baghovedet," fortæller Christian Medom og tilføjer: "I Hammel har vi endnu ikke sat de helt store projekter i søen, men vi går ikke forbi noget som helst uden at tænke på, om

Provstiets klimarapport med det indbyggede inspirationskatalog indeholder idéer lige fra etablering af solcelleparker og indkøb af el-biler til at reducere forbruget af sodavand. Der er både inspiration til store og små budgetter.

det kan gøres mere grønt." Og det er ifølge Frank Iversen netop målet med det fælles afsæt: At involvere alle og skabe et grønt mindset.

Forskellige forudsætninger

Menighedsrådenes handleplaner danner rammen om det videre arbejde.

"Vi har i provstiet øje for, at det er meget forskellige sogne. Der er forskellige forudsætninger og forskellige muligheder," fortæller Frank Iversen og tilføjer, at det er vigtigt at sætte rammer, der er realistiske at arbejde med. Ellers forsvinder motivationen og lysten til at tænke i grønne baner.

Og så har provstiet også en vigtig opgave i at understøtte menighedsrådenes indsatser, for eksempel ved at

Læs Favrskov Provstis klimarapport med forslag til CO₂-reduktion. Her kan du også se eksempler på skemaer til brug for handleplaner m.m. <https://www.folkirkenifavrskov.dk/klima>

koordinere. "Hvis man i flere sogne har installation af varmepumper som et indsatsområde, kan vi for eksempel arrangere et fælles møde med en ekspert inden for området," forklarer Frank Iversen.

Desuden har provstiet afsat midler i en klimapulje, så der er økonomisk støtte at hente. "Det er vigtigt med gennemsigtighed. Menighedsrådene skal kende kriterierne for, hvad der gives støtte til."

I 2022 har provstiuvalget tre kriterier (i ikke prioriteret rækkefølge):

- Kort tilbagebetalingstid (så der hurtigt skabes et større økonomisk råderum til flere grønne investeringer)

- Mest CO₂-reduktion for pengene (vil fremme tiltag, hvor det er muligt at beregne CO₂-reduktionen)
- Når der er et "åbent vindue" for klimavenlige tiltag (f.eks. i forbindelse med renovering af præstegård ved præstekifte).

Brug løs af idéerne

Provstiets klimarapport med det indbyggede inspirationskatalog indeholder idéer lige fra etablering af solceller og indkøb af el-biler til at reducere forbruget af sodavand. Der er både inspiration til store og små budgetter.

"Også med små midler kan man gøre en indsats. At så blomsterfrø ko-

ster for eksempel ikke så meget. Eller skifte plastkrus ud med porcelæn, hvis det ikke allerede er sket," nævner Frank Iversen som eksempler og kommer med et godt råd:

"Sørg endelig for at fortælle både internt og eksternt om de indsatser, der bliver gjort lokalt." Det er både inspirerende, skaber forståelse og er med til at styrke en bevidsthed om den grønne omstilling i og uden for kirken. ■

Poul Klenz Larsen

Folkekirkens varme-,
energi- og klimakonsulent

Hvordan sparer man energi i kirkerne?

I gamle dage var energiforbruget i kirken meget synligt. Varmeovne skulle fodres med stakke af brænde, tørv eller koks, og der kom sort røg op af skorstenen. Vokslys eller olielamper skulle tændes og slukkes med håndkraft, og partiklerne svævede de kalkede mure og hvælv sorte. I dag er energien blevet usynligt og bemærkes kun, hvis relæet er slået fra eller fyret gået ud. Betalingen foregår også næsten helt uden menneskelig indgriben. Det kan derfor være svært at gennemskue, hvordan man bedst reducerer energiforbruget i en kirke.

Belysningen

Det mest uøjefaldende energiforbrug er belysning ude og inde. Mange kirker belyses udvendig i de mørke måneder og står som pejlemærker i landskabet. Da belysningen ikke tjener noget praktisk formål, er det fristende at spare det væk. Men hvis der benyttes nye lavenergi-projektører, er besparelsen ret beskednen. Til indvendig belysning har LED lyskilder helt afløst de traditionelle glødepærer. Som følge

heraf udgør det mest synlige energiforbrug nu den mindste andel af det samlede årlige behov (foto 1).

Opvarmningen

I en almindelig kirke går det meste af energiforbruget til opvarmning. Drift af orgel, klokker, lydanlæg m.m. udgør som regel en ubetydelig andel. For at begrænse energiforbruget skal man derfor fokusere på opvarmningen. Kirkens brug bestemmer, hvordan den skal varmes op. I kirker med daglige aktiviteter kan det være nødvendigt med vedvarende opvarmning, hvorefter kirker med få aktiviteter skal opvarmes periodevis. Det betyder, at der kun tændes for varmen, når kirken benyttes. I de mellemliggende perioder er kirken uopvarmet eller har ganske lav "grundtemperatur".

Kirkens varmeanlæg skal være indrettet til den opvarmningsform, som brugen tilsiger. For at hæve temperaturen hurtigt, skal varmeanlægget have tilstrækkelig stor effekt. Det indebærer paradoksalt nok, at de kirker, som ikke bruges så ofte, skal have de kraftigste

varmeanlæg. Desuden skal der være en varmestyring, som både regulerer temperaturen og den periode, varmeanlægget er tændt (foto 2). De fleste periodevis opvarmede kirker har elektrisk varme, som er velegnet til hurtig opvarmning. De fleste kirker med vedvarende opvarmning har fjernvarme eller opvarmes med olie eller naturgas.

I forbindelse med den grønne omstilling skal olie og naturgas udfases som varmekilde. Hvis der er mulighed for fjernvarme, er det fristende at tilslutte fjernvarmen til et eksisterende varmeanlæg. Det kræver imidlertid, at anlægget er dimensioneret til den afkøling, der normalt kræves af leverandøren. I de fleste tilfælde skal returtemperaturen være 30 grader lavere end fremløbstemperaturen. Formålet med dette krav er at begrænse varmetabet i forsyningsledningerne. Desuden skal der altid indbygges en varmeveksler, så risikoen for vandskade ved lækage minimeres.

I de tilfælde, hvor varmeanlægget er gammelt eller underdimensioneret, må der nødvendigvis installeres helt nye

Foto 1: Belysning med LED lyskilder udgør kun en lille andel af det samlede energiforbrug

Foto 2: En god varmestyring er nødvendig for at optimere driften af et varmeanlæg

Foto 3: Varmeovne under bænkesæderne giver god komfort og optimal udnyttelse af varmen

varmeanlæg. Det gælder især for ældre luftvarmeanlæg, som heller ikke giver særlig god varmekomfort, fordi den varme luft søger op mod loftet i høje kirkerum. I nye varmeanlæg tilstræbes en bedre fordeling af varmekilderne, så opvarmningen bliver mere ensartet. Det indebærer i de fleste tilfælde, at der monteres varmelementer under de faste bænke. Denne udformning giver både god varmekomfort og en optimal udnyttelse af varmen (foto 3).

Hvis der ikke er fjernvarme til rådighed, er varmepumper et meget energieffektivt alternativ til direkte elektrisk opvarmning. En varmepumpe producerer typisk 3-5 gange mere varme, end der tilføres i elektricitet. Varmepumper har imidlertid den ulempe, at de fungerer bedst ved en nogenlunde konstant drift. En varierende drift medfører kortere levetid og dårligere driftsøkonomi. Da mange kirker opvarmes varierende på grund af brugsmønstret, kan varmepumper sjældent benyttes som eneste varmekilde.

I kirker med eksisterende elektrisk varmeanlæg kan der installeres en luft-luft varmepumpe til supplerende opvarmning. Varmepumpen vil i så fald levere en grundvarme, og det elektriske anlæg kun benyttes ved opvarmning til komforttemperatur. Afhængig af brugsmønstret kan denne installation typisk halvere el-forbruget. Udfordringen består i at indpasse de enkelte elementer i kirkens interiør og omgivelser. En mulighed er at placere både køleaggregat og varmeblæser i et ledigt tagrum. Kondensvandet opsamles af en stålbakke og ledes til afløb (foto 4).

I kirker med eksisterende, veldimensionerede radiatoranlæg kan en luft-vand varmepumpe erstatte et olie- eller naturgasfyr. I de fleste tilfælde skal der

suppleres med en elektrisk kedel, som kan hæve fremløbstemperaturen ved opvarmning til brugstemperatur. Denne type anlæg opstilles typisk ved en gravbygning, så køleaggregatet placeres i afstand fra kirken og helst udenfor kirkegården. På den måde generer hverken støj eller udseende (foto 5).

Varmeisolering

I kirker med vedvarende opvarmning kan varmemeforbruget begrænses ved at forbedre varmeisoleringen af de enkelte bygningsdele. Flade lofter med brædder eller puds kan varmeisoleres på normal vis. Murede hvælv er vanskelige at varmeisolere med konventionelle materialer. I stedet kan benyttes en isolerende puds, som lægges på oversiden i ca. 10 cm tykkelse. Pudsens består af perlit, som er et meget porøst, mineralsk materiale, blandet med læsket kalk som bindemiddel. Fordelen ved denne metode er blandt andet, at overfladen bliver tilstrækkelig robust til at tåle færdsel i forbindelse med rengøring og tagarbejder, f.eks. understrykning af tegltage (foto 6).

Hvis vinduerne har et enkelt lag glas, kan det være fristende at montere forsatsruder. Men besparelserne afhænger helt af vinduernes antal og størrelse og vil ofte være mindre end forventet. Desuden indebærer en øget lufttæthed, at det naturlige luftskifte bliver meget mindre end før. Der skal derfor findes andre måder at sikre tilstrækkelig luftfornyelse. I nogle tilfælde er mekanisk ventilation den eneste måde at opfylde arbejdsmiljøreglerne om CO₂-indhold i luften. De fleste nyere kirker er født med ventilationsanlæg, men i ældre

kirker kan det være vanskeligt at indpasse anlægget på en acceptabel måde.

Luftfugtighed

Luftfugtigheden har betydning for både menneskelig sundhed og inventarets helbred. I kirker med periodevis opvarmning er luftfugtigheden ofte for høj, hvilket giver skimmelsvamp i orglet eller borebiller i altertavlen. Her kan en mekanisk affugter løse problemet enkelt

og effektivt med et beskedent energiforbrug (se foto ovenfor). I vedvarende opvarmede kirker bliver der ofte for tørt om vinteren, hvilket især påvirker orglets funktion. Her er den simple løsning at sænke temperaturen udenfor de perioder, hvor kirken benyttes. Generelt gælder, at en reduktion på 3 grader hæver den relative luftfugtighed 10 %RF. I nyere kirker benyttes ofte befugtning af rumluften, men denne fremgangsmåde er forholdsvis energikrævende og dermed ikke særlig bæredygtig. ■

Foto 4: Køleaggregatet til en luft-luft varmepumpe placeret i tagrummet. Kondensvandet opsamlet af en stålbakke og ledes til afløb

Foto 5: Køleaggregater til en luft-vand varmepumpe placeret udenfor kirkegårdsmuren

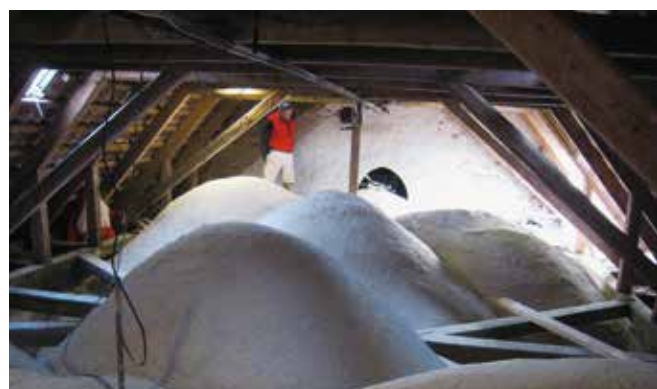

Foto 6

Marianne Tychsen
menighedsrådsformand i Broager Sogn

Det begyndte som et kalkningsprojekt

Alle, der befinder sig i eller omkring folkekirken, er bekendt med rytmen og den afledte sendrægtighed i kirkelige renoveringsprojekter. Således også i Broager Kirke, hvor der ved et provstesyn for år tilbage blev påpeget behov for indvendig kalkning af kirken. Menighedsrådet fik derved pålagt en bunden opgave inden for en fast tidsfrist. Den udstukne tidsramme fik hurtigt ben at gå på med drøftelser, forundersøgelser, forhåndsgodkendelser og afbrudt af menighedsrådsvalg med deraf følgende skift i personkreds og kontakter.

Opgavens omfang

Den første fase i forløbet var at få et overblik over opgavens omfang. Det stod hurtigt klart for os, at vi umuligt kunne skaffe os dette overblik ved egen indsats. Derfor blev der brugt noget tid på at få undersøgt markedet for kompetent rådgivning, tjekket referencer og opsøgt sammenlignelige projekter. Vi

mening at få ordnet forskellige uhen-sigtsmæssigheder, afsøgt muligheder for besparelser og opgraderet diverse anlæg, når kirken alligevel stod ”på den anden ende”. Sidste store indvendige renovering foregik i 1995, og det har været med et fremadrettet 30-årigt sigte, at opgaven er blevet angrebet.

Varmeløsninger

Som alle andre middelalderkirker er opvarmning af kirken en stor post på det årlige driftsbudget. Menighedsrådet har derfor ikke været i tvivl om, at vi til stadighed må forsøge at optimere forbruget, og opvarmning har været et hovedfokus i den samlede renoveringsplan, og selve kalkningen er nærmest blevet en ”nebengeschäft”. At projektets hovedfokus på opvarmning og energi kun er blevet mere aktuel i kraft af verdenssituationen understøtter blot pointen.

Kirken har i en årrække været opvarmet med el. Det er sket i form af opvarmning til en bestemt grundtem-

kesammenhæng. Fra starten af processen har det været menighedsrådets erklærede mål at træffe en beslutning ud fra parametrene: Anlægs- og driftsøkonomi samt æstetik og brugervenlighed. I løbet af processen har det dog også stået klart, at vi også har haft brug for at få kortlagt CO₂-profil på de forskellige forslag.

På baggrund af rådgivers drøftelser med Nationalmuseets varme-, energi- og klimakonsulent Poul Klensz Larsen, så det i første omgang ud til, at vi skulle læne os op ad en løsning, som kombinerede den eksisterende elvarmeløsning med en varmepumpe. Varmepumper med kirkekapacitet er ikke nødvendigvis hyldevarer, og alle dele af installationen af en luft-til-luft varmepumpe er i udgangspunktet forbundet med konflikter eller i hvert fald udfordringer. Derfor har anlæggets placering og installation kastet mange drøftelser af sig. Alt fra bl.a. æstetik, støj, varmetab, ledningers indføring i kirken gennem kampestensskolen, ombygning af kirkebænke til udtag, lovgivning og meget mere er blevet vendt og drøftet med relevante ressourcepersoner undervejs.

Efter at have vendt alle sten i en varmepumpeløsning og ikke følt os overbevist om, at det er den rette løsning, har vi haft fokus på, om vi med mere intelligent styring af det nuværende udstyr kunne bibeholde den eksisterende elvarme, som vurderes til at have en restlevetid på minimum 20 år. El er ikke nødvendigvis dårligt klimamæssigt. Ved at tilrette indkøb kan klimaprofilen endog påvirkes, og det vil måske sågar være muligt ad åre selv at lægge jord til en elproduktion på menighedsrådets jord, hvilket vil kunne sikre bedre ba-

Hvor stor en investering vil vi fremrykke for at kunne godskrive en fremtidig CO₂-besparelse? Hvor meget mener vi det, når vi siger, at folkekirken gerne vil den grønne omstilling, og hvor meget må det koste?

valgte at tage kontakt til Tegnestuen Mejeriet. Mejeriet udpegede konsulenten Steen Thielsen, som sammen med menighedsrådets nedsatte byggeudvalg gik i gang med at udarbejde en bruttoliste over forhold, som med fordel kunne håndteres sammen med kalkningen. Overordnet set er det sket ud fra en husholdningstankegang, hvor det giver

peratur og med supplerende booster-varme i forbindelse med kirkelige handlinger. Gennem årene er grundtemperaturen øget bl.a. af hensyn til orgel og organist. Opvarmningen er til stadighed en balancegang mellem et meget fugtigt miljø i kirken og hensynet til træværk og kalkmalerier. Alt sammen kendte problematikker i kir-

"Hvordan træffer menighedsrådet så den rette beslutning, og hvad er så den mest bæredygtige og fremtidssikrede løsning? Det er mange penge, medlemmernes penge, som skal investeres og forvaltes, og det kan for menighedsrådet føles som et tungt ansvar", skriver menighedsrådsformand Marianne Tychsen

lance i forbruget. En fastholdelse af en elvarmeløsning har også ud fra et bekvemmelighedssynspunkt været essentielt. Vi kender anlægget, det er håndterbar og afprøvet teknik og med intelligent styring, som vi kan optimere.

ProjectZero

Broager Kirke ligger i Sønderborg Kommune og er dermed omfattet af Sønderborgområdets klimasatsning "ProjectZero", hvis vision det er at reducere områdets CO₂-udledning til NUL i 2029 gennem omstilling af energisystemet. Menighedsrådene i lokalområdet har i forskellige sammenhænge været indbudt til drøftelser og vidensudveksling omkring den grønne omstilling. I kirkens renoveringsdrøftelser blev vi uopfordret kontaktet af "ProjectZero", der udfordrede os på, om der var tænkt langt nok i forhold til CO₂-udledning. Specifikt opfordrede de os til at undersøge, om fjernvarme kunne være en mulighed. Kirken ligger midt i Broager by, hvor byens fjernvarmeselskab tilbyder fjernvarme med pt. 84 % vedvarende energi. Klimaregnskabet ligger godt på grund af varmepumper og solvarme. Selskabet er tidligere nomineret til fjernvarmepriisen.

Henvendelsen fra "ProjectZero" har

fået byggeudvalget gjort skarpere på et regulært sammenligningsgrundlag for valg af varmekilde. Selve udgiften til fjernvarmetilslutning er overraskende overkommelig. Til gengæld skal alle elvarmeradiatorer skiftes ud til et vandbaseret system. En millioninvestering, som på trods af store årlige driftsbespareser, vil tage mange år at tjene sig hjem.

Efter et grundigt bearbejde har konsulenten været i stand til at sammenstille en oversigt, som på tværs af løsningerne forholder sig til anlægsomkostninger, driftsudgifter og tilbagebetalingstid. Konklusionen er, at varmepumpernes levetid trods alt er så relativt kort, at den betragtelige udgift til installation ikke nogensinde kan tjene sig hjem i anlæggets levetid. Det er vel at mærke en løsning, som menighedsrådet har fået forhåndsgodkendt i både provsti og stift og har fået frigivet midler til i budgettet.

Fortsat elopvarmning er nemt og bekvemt, og baserer sig på kendt teknologi eller i hvert fald teknik. Hvis vi ikke ændrer noget, så opnår vi heller ikke nogen direkte gevinst. Det er som menighedsråd og lægmand til at forholde sig til. Fjernvarme er også kendt teknik, afprøvet og driftssikkert. Installationen er dyr. I runde tal koster det 2

mio. kr. mere at installere end en varmepumpeløsning. Tilbagebetalingstiden er beregnet til 56 år.

En beslutning for fremtiden

Hvordan træffer menighedsrådet så den rette beslutning, og hvad er så den mest bæredygtige og fremtidssikrede løsning? Det er mange penge, medlemmernes penge, som skal investeres og forvaltes, og det kan for menighedsrådet føles som et tungt ansvar. Hvad siger provstiuvalget, stifterne og alle de lovpligtige konsulenter? Hvor stor en investering vil vi fremrykke for at kunne godskrive en fremtidig CO₂ besparelse? Hvor meget mener vi det, når vi siger, at folkekirken gerne vil den grønne omstilling, og hvor meget må det koste? Hvilke initiativer skal vi prioritere, og hvor helhjertet skal vi melde os ind i omstillingen? Er det bæredygtigt nok, at der går et halvt hundrede år, inden målet nås, når blot man ændrer kurs i en mere bæredygtig retning?

Det er i sandhed en omstilling, der rækker ind i fremtidige generationer og hvem ved, hvordan kirken står i samfundet til den tid? Menighedsrådet har endnu ikke i skrivende stund truffet den endelige beslutning, så vi kan komme videre med vores oprindelige indvendige kalkningsprojekt. ■

Julie Søgaard
kommunikationskonsulent,
Den Danske Klimaskovfond

Folkekirken kan accelerere den danske klimaindsats

Folkekirken er Danmarks tredjestørste jordbesidder. Gennem et samarbejde med Klimaskovfonden om skovrejsning og vådlægning af lavbundsjord kan kirken derfor blive en vigtig aktør i den danske klimaindsats og samtidig understøtte andre formål såsom biodiversitet, rent drikkevand og friluftsliv.

Den Danske Folkekirke ejer sammenlagt over 8000 ha landbrugsjord. Stort set al landbrugsjorden bliver i dag bortforpagtet og opdyrket. Ved i stedet at rejse skov på sine jorder og vådlægge sine kulstofrige lavbundsarealer kan folkekirken med støtte fra Klimaskovfonden dermed give et kæmpe bidrag til den danske klimaindsats.

Sådan lyder budskabet fra direktør i Klimaskovfonden, Poul Erik Lauridsen.

“Der er bred enighed om, at vådlægning af lavbundsjord og skovrejsning er nogle af de mest effektive virkemidler, når det gælder CO₂-binding,” siger han.

Danmark har sat sig et ambitiøst klimamål om at reducere sin CO₂-udledning med 70 procent i forhold til 1990. Og for at accelerere den danske klimaindsats blev Klimaskovfonden 29. december 2020 vedtaget ved lov af et enigt folketing.

De næste mange år skal Klimaskovfonden lave projekter i Danmark, der gennem vådlægning af lavbundsjord samt skovrejsning kan binde CO₂ – og dermed være med til at reducere Danmarks samlede udledning af drivhusgasser.

“Samtidig kan fonden bidrage til målet om, at 25 procent af Danmark skal være dækket af skov,” siger Poul Erik Lauridsen.

Ved udgangen af dette århundrede skal omkring 25 procent af det danske areal være dækket af skov. Det vedtog Folketinget i 1989, og det blev senest bekræftet i Danmarks nationale skovprogram i 2018. Men vi er meget langt fra mål. I dag er ca. 14,5 procent af Danmarks areal dækket af skov, og det har stort set ikke ændret sig de seneste år.

Ved i stedet at rejse skov på sine jorder og vådlægge sine kulstofrige lavbundsarealer kan folkekirken med støtte fra Klimaskovfonden dermed give et kæmpe bidrag til den danske klimaindsats.

“Med den hastighed, vi tilplanter i dag, når vi ikke målet. Derfor sætter vi nu turbo på skovrejsningen gennem Klimaskovfondens projekter og giver danskerne en mulighed for at bidrage til konkret klimahandling i Danmark,” siger Poul Erik Lauridsen.

Klimaskovfonden er et supplement til de øvrige statslige indsatser og er i

sin opstart finansieret via Finansloven med et kapitalindskud på 100 mio. kr.

Det vil senere i 2022 være muligt at give donationer og bidrag til den danske klimaindsats hos Klimaskovfonden via fondens hjemmeside.

Understøtter andre formål som biodiversitet, rent drikkevand og friluftsliv

Udover klimaindsatsen skal der ifølge loven om Klimaskovfonden også være plads til at understøtte andre formål. Det kan være natur og biodiversitet, grundvandsbeskyttelse og rekreative formål,” siger Poul Erik Lauridsen.

Klimaskovfondens tilgang til skovrejsning er primært at udvikle robuste og naturnære skove med skovbryn og stor artsvariation. “Fonden vil ikke udelukkende se på træer med det største CO₂-potentiale. Skoven skal være artsvarieret og bliver tilpasset lokale forhold i dialog med lodsejeren. Vi sikrer desuden, at skovene bliver tinglyst som fredskov og ikke bliver sprøjtet,” siger Poul Erik Lauridsen. Ved vådlægning af kulstofrige lavbundsletter sikrer Klimaskovfonden varige, lysåbne naturområder uden jordbearbejdning, sprøjtning og gødskning. “På arealerne kan der være græsning og høslæt samt mulighed for at understøtte biodiversitet og sikre klimatilpasning,” siger Poul Erik Lauridsen.

Folkekirken kan søge om støtte til klimaprojekter i efteråret

Klimaskovfondens første ansøgningsrunde, hvor man som jordejer kan søge støtte til skovrejsning eller vådlægning af lavbund, var målrettet de danske kommuner. "Vi har undervejs været i dialog om projekter med mere end 30 kommuner. Så interessen har været stor. Det er vi rigtig glade for," siger direktør i Klimaskovfonden, Poul Erik Lauridsen.

17 kommuner fik i april tilsagn om støtte, og i flere kommuner blev spaden stukket i jorden allerede i løbet af foråret. I de kommende ansøgningsrunder vil også andre offentlige og private jordejere blive inviteret til at søge om støtte.

Her vil kirkerne allerede i løbet af efteråret 2022 derfor kunne søge om støtte til klimaprojekter på sine jorder.

Klimaskovfonden udvikler standard for klimacertificering

Lige nu er Klimaskovfonden er i færd med at udvikle en standard for klimacertificering af skov- og lavbundsprojekter.

"Udviklingen af standarden for CO₂-optag vil ske i dialog med vores rådgivende udvalg, forskere og andre relevante aktører," siger Poul Erik Lauridsen.

Samtidig laver fonden et register, hvor CO₂-optaget for det enkelte projekt bliver opgjort.

Ved at samarbejde med Klimaskovfonden kan en kirke dermed let give menigheden og andre interesserede et konkret indblik i kirkens klimaindsats.

I forhold til eksisterende offentlige tilskudsordninger har Klimaskovfonden flere muligheder for at være proaktiv og fleksibel i forbindelse med udviklingen af projekter.

Projekterne vil fonden altid planlægge i samarbejde og tæt dialog med lodsejere og interessenter på den specifikke lokalitet. ■

KONTAKT FOR SAMARBEJDE
Skovrejsning: Jørgen N. Lassen, mobil 30 60 86 62 eller jnl@klimaskovfonden.dk
Lavbund: Mikael Kirkebæk, mobil 24 40 68 91 eller mik@klimaskovfonden.dk

Sofie Larsen Kure
projektkoordinator for Grøn Kirke

Gode råd til grønne kirkegårde

Kirkegården er et helt unikt sted – både hvad angår kulturhistorie og som rum for sorgbearbejdning – men også som frontløber for grøn omstilling.

På kirkegården er der ikke lige så langt fra tanke til handling, som man måske kan opleve i andre af kirkens arbejdsområder. På kirkegården har man hænderne i jorden, planter, sår, riber, graver, klipper og slår. Kirkegården rummer masser af muligheder for at tænke biodiversitet og bæredygtighed, og det er der mange, som allerede er i fuld gang med.

Vild kirkegård giver mere dyre- og insektliv

På Haslev Kirkegård har man længe tænkt grøn omstilling. Kirken blev en del af Grøn Kirke-netværket allerede i

2009. Siden er kirkegården også blevet grøn kirkegård i 2021, men har også før det været i gang med at omlægge i en mere bæredygtig retning. Haslev Kirkegård har knap 40.000 m² med både traditionelt præg, men også med lund-, park- og snart også skovpræg. På et område af kirkegården er græsset blevet klippet i øer, så noget får lov at stå højt. Dette har bl.a. medført, at der kommer harer og putter sig i græsset, ligesom det også kan ses på insektlivet. Udover harer oplever medarbejderne på kirkegården også både at se egern og fugle, bier, larver og andre insekter samt sommerfugle. De har bl.a. sat masser af fuglekasser op

på kirkegården i store træer, ligesom også to stærehoteller er opsat (en høj søjle med plads til flere indflyttere).

Plantegenbrug

Medarbejderne på kirkegården tænker også i plantegenbrug. Bliver et gravsted nedlagt, så graves de eksisterende planter op og sættes i kirkegårdens mini-planteskole, hvor de venter på at få et nyt sted at bo. På den måde køber man ikke nye planter, som er opformeret og med et langt højere CO₂-aftryk, end hvis man genbruger det, man har allerede. De har også anlagt et skærebed med stedsegrønne planter, så det er muligt at klippe

og skære derfra, når der skal bruges pyntegrønt særligt i vinter- og juletiden. Dette er dog kun et supplement til den grandækning, som stadig bruges på store dele af kirkegården. Men efter medarbejderne har indført sliskesystemer til grandækningen, så har man skåret forbruget af gran ned fra 14 ton om året til kun 5 ton.

Dampning af ukrudt og fuglebade af gamle gravsten

Holstebro Kirkegård er en stor bykirkegård, som også gennem længere tid har indført flere og flere grønne tiltag. Når det kommer til ukrudtsbekæmpelse, så er der mange overvejelser, som man kan gøre sig, og for at undgå kemikalier og gasbrænding, har man anskaffet en damper. En stor maskine, som kan køre rundt i grusgangene og dampe ukrudtet væk. Selvfølgelig vil den allermest klimavenlige løsning altid være at luge med håndkraft, og dette bliver da også gjort mange steder på kirkegården bl.a. i bede og på gravsteder. En anden vigtig ting, som de har tænkt på, er vand på kirkegården. For hvis man gerne vil invitere naturen indenfor og give dyrelivet gode kår, så er vand en nødvendighed. Og det kræver ikke, at man anlægger en stor sø, et lille vandhul er nok, og på Holstebro kirkegård har man valgt at genbruge gamle gravsten og udhule dem til fuglebade. Genbrug og dyreliv går op i en højere enhed.

Kirkegården inddelt i zoner

På Vester Hassing Kirkegård i Nordjylland har tanken om værn om skaberværket længe været en prioritet, da kirken siden 2018 har været med i Grøn Kirke-netværket. Kirkegårdslederen har siddet med i udvalget for Grøn Kirke, og man har på den måde sikret koblingen i den grønne tankegang mellem kirken og kirkegården. Vester Hassing Kirkegård er et mekka for både mennesker og dyr, når det kommer til både vild natur og naturens æstetik. Da kirkegården er meget langstrakt har det givet god mulighed for at dele kirkegården ind i zoner, som gør, at der er lidt til enhver smag. Så den traditionelle kirkegård er ikke forsvundet, der er blot gjort plads til mere end perlegrus og klippede thujahække. I området på kir-

Kirkegården i Vester Hassing er meget langstrakt, og det har givet mulighed for at dele kirkegården ind i zoner, som gør, at der er lidt til enhver smag. I et område på kirkegården er der rigtig vildt. Her bliver græsset ikke klippet ned, der findes ikke mange lige hække og gravsteder står forskellige steder i landskabet fx under små træer. Bladene fra træerne bliver ikke nøjsomt revet sammen, men de fleste får lov at falde og formulde, hvor de lander. Her har den lokale skole også været med til at bygge insekthotel og lave fuglekasser, som er sat op rundt omkring på kirkegården.

kegården, som kaldes parkområdet, er perlegruset erstattet af græsgange og mindre træer, dog stadig med bevaring af dele af det traditionelle udtryk. Men når man kommer til det sidste område på kirkegården, bliver det rigtig vildt. Her bliver græsset ikke klippet ned, der findes ikke mange lige hække, og gravsteder står forskellige steder i landskabet fx under små træer. Bladene fra træerne bliver ikke nøjsomt revet sam-

urorte hen. Her plantes der i stor stil skønne og smukke stauder – som er gode både for mennesker og dyr. Insekterne summer rundt i salvier, lavendler og blåkant hele sommeren eller på de mere vilde blomsterenge, som er sået på udvalgte steder fx langs kirkediget. Ved de vilde blomsterenge inviteres brugerne af kirkegården til at plukke blomster og lægge på gravstederne. En meget bæredygtig måde at

På kirkegården er der ikke lige så langt fra tanke til handling, som man måske kan opleve i andre af kirkens arbejdsområder. På kirkegården har man hænderne i jorden, planter, sår, river, graver, klipper og slår. Kirkegården rummer masser af muligheder for at tænke biodiversitet og bæredygtighed, og det er der mange, som allerede er i fuld gang med.

men, men de fleste får lov at falde og formulde, hvor de lander. Her har den lokale skole også været med til at bygge insekthotel og lave fuglekasser, som er sat op rundt omkring på kirkegården.

Tilbage i den mere traditionelle del af kirkegården er der tænkt i at udnytte de tomme gravsteder, så de ikke står

tænke blomster og brugervenlighed på. Staudebundene bliver ligeledes brugt af kirkens ansatte til at klippe fra og pynte op i kirken. På den måde sikrer man sig, at det er lokale blomster og ikke importerede roser fra Kenya, der bruges til alterbuketterne. ■

Jesper Mørch Idziak
menighedsrådsformand i
Sandby-Branderslev Sogne på Lolland

Det er ikke vores graver, der er doven...

Det er med fuldt overlæg, at vores kirkegård ser vild ud. Efter inspiration fra andre kirkegårde, som har lavet skovkirkegårde, besluttede vi i Sandby og Branderslev Menighedsråd, at vi også ville lave en skovkirkegård på det, vi kalder den nye del af kirkegården. Men da der endnu ikke rigtig var nogen træer i skoven, så var det jo så som så med skovkirkegård. Og heraf groede ideen om en "vild med vilje"-kirkegård.

I første omgang blev et område, der hidtil havde været en velholdt græsplæne, givet "frit lejde" til at arte sig, som det havde lyst til, blot med et par stier der bliver slået, og en granitbænk blev ligeledes stillet op. Men det var lige som om, at der ikke rigtig skete nok med blomster, som vi ønskede os og drømte om, hvortil næstformanden foreslog, at der på udvalgte gravsteder som fortsat ligger under gravfredningen blev udsået frøblandinger, som kunne være med til at bidrage til biodiversitet og insektliv på kirkekården. Og fra ide til beslutning og igangsætning af projektet var der ikke specielt langt, og der blev således sidste år sået flerårige frøblandinger, som vi håber at få langt større glæde af i år, end vi nåede sidste år, hvor vi skød projektet i gang.

Et opgør med de velplejede haver og nyslåede græsplæner
Beslutningen har bestemt ikke været uden bump på vejen. Vi er jo alle opdra-

get med velplejede haver og nyslåede græsplæner, og nu pludselig skal vi til at forstå, at tidsler og mælkebøtter ikke længere er ukrudt, men et bevidst tilvalg i en "vild med vilje"-kirkegård. Tidslens smukke blå blomst og mælkebøtternes gule skærm er ikke længere en uønsket plante, men en del af et forsøg på at få hele økosystemet og biodiversiteten til at blomstre stille og roligt igen. Og der kommer fortsat gæster på kirkegården, som bestemt ikke bifalder vores vilde ideer og forsøg. For det skal naturligvis siges, at det er et forsøg. For vi ved jo endnu ikke, om det giver vores graver mere eller mindre arbejde med at holde kirkegården, at vi nu tilfører den en masse vilde planter, som har en særegen god evne til også at sprede sig til steder, hvor vi bestemt helst er fri for dem.

Skovrejsningsprojekt

I tillæg med kongstanken om at gøre noget godt for dyrelivet, har menighedsrådet også igangsat en skovrejsning på de knapt 10 Ha jord, som kirken ejer. Tanken opstod dybest set som en joke, da vi for 5 år siden igen sad og kiggede på tilbud fra diverse forpagtere, som bød ind på at forpagte kirkens jord. Hvor daværende næstformand Lars Havn Eriksen nærmest i sjov foreslog at plante jorden til med skov, så vi ville være fri for at skulle sidde der og tage stilling til, hvem der nu skulle forpagte vores jord. Tanken voksede stille og roligt i vores tidligere

formand Niels Hejlesens tanker, og han drøftede da også ideen og tankerne med flere i lokalbefolkningen, deriblandt den bonde, som besidder jorden lige op til byen og kirken.

Da ansøgningerne og donationerne fra Nyskovfonden var på plads, og Lolland Kommune havde givet positivt tilsagn, meldte nævnte bonde ind med forslag om, at mageskifte en del af kirkens jord med hans, hvilket har givet os mulighed for ikke blot at rejse en skov for det grønne miljøes skyld, men også til stor gavn for lokalbefolkningen. Skoven kommer til at omkranse vores kirke og præstegård og efterlade disse, som lå de midt i en lysning den store ege- og bøgeskov. Og som sidegevinst kommer skoven til at omkranse 3 boreriger tilhørende det lokale vandværk, og dermed også være en del af sikringen af rent drikkevand i Sandby mange år fremover.

Skovdyrkerne og HedeDanmark forventer at påbegynde tilplantningen af vores nye kirkeskov i slutningen af maj måned, hvorefter vi blot skal væbne os med tålmodighed og vente på, at skoven kommer op i en størrelse, hvor vi kan begynde at bruge skoven rekreativt. ■

Sarah Ziethen

natkirke-, gymnasie- og sognepræst i Roskilde Domsogn

At fejre skabelsestiden

Kirker verden over fejrer hvert år skabelsestid mellem den 1. september og 4. oktober. Det er ikke det samme som høst, for høsttid er ikke på samme tid, hvis man bor i Tanzania, som hvis man bor i Finland. Men skabelsestiden er en fælleskirkelig tid. Da man i Kirkernes Verdensråd mærkede, at det presserende behov for at løse miljøkrisen fortsatte med at vokse, blev man enige om at støtte og inspirere kirker verden over til at pege på skaberværket i sig selv og give det en særlig opmærksomhed. En økumenisk styregruppe kommer hvert år med forslag og temaer, som den enkelte kirke eller kirkesamfund kan benytte sig af. Hvordan man vælger at markere skabelsestiden er altid op til den enkelte menighed, men ved at sætte fokus på netop denne tid som kirkelig tid, giver det kristne verden over mulighed for at forholde sig til den første trosartikel (Vi tror på Gud fader, den almægtige, Himlens og jordens skaber) med refleksion og handling.

Skabelsestidsgudstjeneste

I Roskilde Domkirke fejrer vi hvert år skabelsestidsgudstjeneste samme dag, som vi fejrer familiehøstgudstjeneste. Så er kirken pyntet smukt og allerede, og vi kan inspirere hinanden. Vi har valgt at veksle mellem 3 forskellige temaer: klima, biodiversitet og det daglige brød, som vi synes giver mening i vores kontekst. Hvert af disse temaer åbner for nye muligheder, og vi benytter altid muligheden for at invitere mange aktører fra Roskilde by med. Det kan være lokale politikere, repræsentanter fra foreninger eller organisationer. Vi gør meget ud af, at gudstjenesten planlægges i fællesskab, så alle aktører har ejerskab for den – uanset om man er generalsekretær eller bryghusejer. Gudstjenesten er både genkendelig og ganske anderledes, og altid overraskende! Vi finder inspiration til liturgier hos Grøn Kirke og Kirkernes Verdensråd, men tilpasser det til vores kontekst. Den musikalske del af gudstjenesten er vigtig, da musikken ofte er det, der binder de forskellige indslag sam-

Foto: Rune Hansen

men. Vi tænker derfor altid en musikalsk rød tråd med, hvor gamle og nye salmer blandes samt ofte et meditativt stykke musik til at samle tankerne.

Forskellige temaer

Under temaet "Klima" satte vi sidste år fokus på klimaHÅB. Dagen startede med en pilgrimsvandring i samarbejde med den lokale pilgrimsforening. Vandringen gennem den smukke natur med en naturvejleder fra Nationalparken Skjoldungelandet endte i Konventhuset. Her var en samtale med en repræsentant fra Den Grønne Studenterbevægelse ramme om samtalen med og om unge og håb i en verden præget af håbløshed. Alle fulgtes over til gudstjenesten i Domkirken kl. 17, hvor konfirmanderne havde lavet quinoa-raslæg, som blev brugt til en bøn, og en repræsentant for de unge talte om håb og handling, og biskoppen prædikede over "Rejs dig, tag din bære og gå".

"Det daglige brød" blev en gudstjeneste med kornet i centrum. Vi startede med en ignatiansk meditation, hvor den enkelte deltager får mulighed for at sidde og reflektere over spørgsmål om vores egen relation til det daglige brød og forholdet til Gud. Birgitte Quist-Sørensen fra Folkekirken Nød-

Hent inspiration
Se mere her:
<https://www.gronkirke.dk/skabelsestid/> og på
<https://seasonofcreation.org>

hjælp prædikede og rettede dermed vores opmærksomhed mod både det at få det daglige brød og at hjælpe andre med at få det. Efter gudstjenesten havde biskoppen bagt rugbrød og Herslev Bryghus delte ud af deres rugøl.

"Oceaner af håb" var temaet, da biodiversiteten var i centrum. I samarbejde med Nationalparken startede vi på havnen, hvor en biolog fortalte om biodiversitet i havet og verdensmålene 14 og 15. Under gudstjenesten læste konfirmanderne et hav af små sedler op, hvor på de havde skrevet deres håb ned, og menigheden kunne under et musikalsk indslag gå op og skrive deres håb på en bølge og lægge i døbefonten. En lokal politiker holdt en kort tale om hav og håb, og slutteligt gik vi syngende ud ad kirkens kongeport og så ud over fjorden.

Vores erfaring er, at arbejdet med temaer er sjovt for planlægningsgruppen og inspirerende for menigheden, der ofte møder talstærkt op denne dag. God vind til alle, der vil markere skabelsestiden! ■

Lise Palstrøm
sognepræst ved Skanderborg

Grøn gudstjeneste i Naturens Katedral

det er ude i skoven under de vældige bøges katedralskabende løvhang; det minder os om vores lidenhed i Skaberværkets storhed og gør os samtidig fri af de fordomme, der desværre alt for ofte klæber sig til kirkebygningen.

Gudstjeneste i skovkirken

I Adslev sogn i Skanderborg Provsti indviede vi i sensommeren 2015 en skovkirke i den gamle præsteskov i Jeksenfredningen nær Fusvad, hvor Jeksen Bæk løber sammen med Aarhus Å.

Her fejrer vi bl.a. hvert år gudstjeneste i den nyudsprungne bøgeskov med anemoner som tæppe og oplever, at menighedens tilslutning er stærkere i deres egen baghave. Frygten for at 'være forkert' forsvinder her, hvor der er plads til barnevogne, hunde og elscootere.

Selvfølger kræver det en anden form for forberedelse, hvor medarbejdere og frivillige skal tænke praktisk. De 'hellige kar' skal medbringes, der skal tænkes i alternativ musikledsagelse og måske et sangblad for at undgå at skulle slæbe de mange, tunge salmebøger og tillæg med. Alterbog og ritualbog skal måske pakkes ind i beskyttende omslag i tilfælde af regn, ligesom liturgien skal gennearbejdes, så højmesse bliver skåret ind til benet: lovsang, bøn, ordet og bordet. Den samtale kan være både oplysende, inspirerende og frugtbar for sognets liv i det hele taget.

I de sogne, hvor jeg har virket, har vi valgt teknikken fra, så der ikke skal rigges el, højttalere mv. til, men hvor musikken leveres af akustiske instrumenter fra trompet og violin til en folkemusiktrio. Ligesom præst og lægfolk taler højt og tydeligt, men uden forstærkning. Det er et valg, man hvert

sted må gøre efter nøje overvejelse.

Under pandemien fik vi tilladelse til dåb i Skovkirken, da der i flere omgange var færre restriktioner ved uden-dørs gudstjenester, og vi havde fået en mobil døbefont forærende af kunstner og pastor emeritus Ejvind Nielsen.

Friluftsgudstjenester

Folkekirkens Grønne Omstilling (FGO) går for alvor i gang i dette forår, og friluftsgudstjenester spiller også en rolle i denne proces. At fejre gudstjeneste i det fri er ikke for at dømme kirkerummet ude eller for at rangordne forskellige gudstjenester, men derimod for at gøre kirken tilgængelig for alle og for at sætte fokus på bæredygtighed. Når vi får øjnene op for Skaberværkets under, for frelse og forsoning, for ånd og fællesskab ved at lovsynge Gud i naturen, høre evangeliet i en anden kontekst og mærke menighedens fællesskab, bliver opbakningen til den grønne omstilling i sognet ganske enkelt stærkere, er min erfaring med gudstjeneste i det fri.

Oftentimes mennesker i sognet mere end villige til at åbne deres have, eng eller skov for afholdelse af friluftsgudstjeneste. I Veng sogn har vi desuden en privat have, hvori har ligget en kirke i middelalderen. Familien inviterer os hvert år i sensommeren til at fejre friluftsgudstjeneste dér i al slags vejr. I nogle sogne flyttes gudstjenesten indendøre i tilfælde af dårligt vejr; det er også en samtale værd.

Ligesom vielser i det fri fordrer grundig forberedelse og en 'plan B', gør det samme sig gældende for alle andre gudstjenester uden for kirkens rum.

God fornøjelse og god arbejdslyst! ■

I kirkebygningen har vi ofte op mod 1000 års historie med os, når vi fejrer gudstjeneste. Vi er ofte omgivet af slægterne før os ude på kirkegården – og der er så meget, der gives os, og som giver sig selv, så vi som præster og menighed kan føle os højtideligt hjemme og sammen bede, synge og lytte til evangeliets ord til os i dag. I naturen sker der noget andet.

Om det er lige uden for kirkemuren i hjørnet mellem skib og våbenhus, om det er ude på engen med fuglekvidder og udsyn over hele sognet, om det er på en pilgrimsvandring, hvor vi gennem føddernes bøn har forberedt os på gudstjenesten som et afsluttende højdepunkt, om det er i strandkanten, i kirkeruinen eller om

Elizabeth Knox-Seith
turist- og pilgrimspræst,
Stege og Nyord Kirker på Møn

Pilgrim for fremtiden – klimavandring gennem Danmark

Interessen for at vandre som pilgrim har fået en stor opblomstring. Overalt samles folk og vandrer det ganske land tyndt. Mange vandrer over grænser, til fjerne egne. Som enkeltpersoner og i grupper. Pilgrimsbevægelsen afspejler noget afgørende nyt i det kirkelige landskab – og måske i vor moderne verden som helhed. For bevægelsen handler i høj grad om ”væren”. Og ikke så meget om ”gøren”. Om en anden måde at være til i livet.

Pilgrimsvandring til COP26

I slutningen af august og i begyndelsen af september 2021 bevægede en lille gruppe af pilgrimme sig fra Sverige gennem Danmark, med det formål at gøre opmærksom på det menneskelige ansvar i den globale klimakatastrofe. Fra flere dele af Europa blev der arrangeret stjernevandring for at bakke op om FN's 26. klimatopmøde, COP26 – og mange af de vandrende pilgrimme nåede i november frem til Glasgow, hvor mødet foregik.

Formålet med vandringen var at vise, at det er nødvendigt at tage jordens klimakrise alvorligt. Især i Sverige blev der sat gang i mange lokale vandring landt over op til klimatopmødet. Ønsket var at gøre opmærksom på, at vi må tage ansvaret på os og handle for at standse den globale temperaturstigning, gennem at leve

mere enkelt og nedsætte vores forbrug. Kort sagt: Sætte sig i bevægelse i retning af et mere bæredygtigt liv.

I Danmark vandrede vi fra den 22. august, hvor den svenske gruppe ankom til København. Gruppen blev undervejs modtaget af kirker og menigheder og af lokale vandrende, som stødte til på ruten via Roskilde og ned over Sjælland – indtil vi vinkede farvel til de seje vandrende, som skulle fortsætte gennem Tyskland til Glasgow, i Rødbyhavn den 6. september.

Bevægelsen kaldes ”Pilgrim's Walk for Future,” og fik i Sverige stor støtte fra Den Svenske Kirke. Klimavandringen var bl.a. inspireret af de syv pilgrimsnøgleord, som på mange måder er kommet til at danne grundlag for pilgrimsbevægelsen:

- Enkelthed
- Frihed
- Langsomhed
- Bekymringsløshed
- Stilhed
- Fællesskab
- Åndelighed

De syv pilgrimsnøgleord blev udviklet af den svenske pilgrimspræst Hans-Erik Lindström, pionér bag Pilgrimscentrum i Vadstena, der i år kan fejre 25 års jubilæum. Disse syv ord siger en hel del om, hvad det er at være pilgrim – og relaterer sig også til

ansvaret for jorden, som er blevet så vigtig en del af klimabevægelsen. Samtidig ønskede bevægelsen at henvende sig til verdens regeringer og opfordrede dem til at gennemføre aktive tiltag for at begrænse den globale opvarmning.

I bevægelsens opråb stod blandt andet: ”Alle verdens regeringer, virksomheder og organisationer – inklusive trosamfund – er ansvarlige for at sikre klimaretfærdighed, og en balance mellem fattige og rige dele af verden, herunder en målrettet indsats for at bevare og genoprette naturlige økosystemer. ”Pilgrim's Walk for Future” er en del af en bred bevægelse, hvor vi som kirker er førende og står skulder ved skulder med repræsentanter fra andre religioner og med miljø- og fredsorganisationer rundt om i Europa. Sammen viser vi os beredte til at kæmpe for jordens fremtid. Håbet er ikke ude, men det haster. Meget kan reddes, hvis vi handler nu. Derfor vandrer vi – og vi er parate til at gå langt. Vi håber, du vil gå med os mod en fælles bæredygtig fremtid.”

I Danmark kan vi – også fremover – lade os inspirere af dette engagement, og som kirker og menigheder vandre sammen, med bevidstheden om vigtigheden af at skabe grønne spor, helt konkret, i vore egne liv, og i verden. ■

Læs mere på
<https://walkforfuture.se/>

I slutningen af august og i begyndelsen af september 2021 bevægede en lille gruppe af pilgrimme sig fra Sverige gennem Danmark, med det formål at gøre opmærksom på det menneskelige ansvar i den globale klimakatastrofe. Fra flere dele af Europa blev der arrangeret stjernevandring for at bakke op om FN's 26. klimatopmøde, COP26 – og mange af de vandrende pilgrimme nåede i november frem til Glasgow, hvor mødet foregik.

Charlotte Chammon

sognepræst i Nørre Herlev Kirke i Nordsjælland

Vi har innovationsuge på Frederiksborg gymnasium, vil du være med?

Jeg havde henvendt mig til Frederiksborg Gymnasium, som er vores lokale gymnasium i Hillerød, for at høre, om der måske var en gruppe med klimainteresserede unge, som kunne have lyst til at være med til at sætte fokus på unge, klima og grønne løsninger. Jeg var nemlig blevet spurgt, om jeg ville være med i Projekt "Grøn og Ung", som Grøn Kirke havde fået penge til fra Den Folkekirkelige Udviklingsfond. Jeg fik også kontakt til den lærer, som stod for det grønne råd på gymnasiet, men fik aldrig fat i de unge.

Men så et par måneder senere ringede selvsamme lærer og spurgte, om jeg ville være med i et projekt om innovation indenfor bæredygtighed med fagene biologi og religion. Og det siger man da ikke nej til! Det var en til-

komme med "et problem", som eleverne så skulle bruge en uges tid på at finde løsninger på. Det var vigtigt, at "problemet" var så åbent som muligt, så der ville være mange muligheder for at finde på løsninger. På mange måder er det en helt anden måde at arbejde på, end vi normalt gør som præster, men heldigvis var der god hjælp at hente fra de to lærere, en biologilærer og en religionslærer. Ydermere var dagsordenen i denne uge, ud over det konkrete problem, at møde og høre lidt om den virkelige verden. Så jeg blev også bedt om at fortælle lidt om, hvad præstetjobbet indebærer.

Gud har skabt verden!

En tidlig fredag morgen i februar

tror vi også, at det er meningen, at der skal være liv på jorden.

Og i den sammenhæng – i forhold til grønne løsninger – så må man nødvendigvis også spørge: Hvad siger Bibelen egentlig om menneskets rolle her på jorden? Her blev det lidt svært at være præsten på besøg på gymnasiet, for jeg ville så gerne fortælle dem om de mange forskellige oversættelser af Bibelen, og hvad de hver især siger om den rolle. Men opgaven var at lade alting stå så åbent som muligt, så jeg måtte nøjes med at sende de unge i retning af, at der måske kunne være noget interessant at hente i at undersøge det.

Hvordan kan vi som kirke være med i den grønne omstilling?

Problemet for "mig" og Nr. Herlev Kirke var, at vi rigtig gerne ville være med i den grønne omstilling, men hvordan kan vi som kirke være det?! Og hvordan skulle vi sælge varen? Opgaven for de unge var så, at de i løbet af den næste uge skulle finde ud af, hvilke grønne omstillinger, der ville være mulige, og om der findes steder i Bibelen, som understøtter netop det.

Jeg var blevet enig med lærerne om, at jeg ikke ville fortælle dem, at vi allerede er grøn kirke, og hvad det har betydet for forskellige løsninger i og omkring Nr. Herlev Kirke. Men de unge mennesker var lynhurtige. Inden jeg var færdig med mit oplæg, havde de allerede googlet Nr. Herlev Kirke og spurgte, hvad det betyder, at vi er grøn kirke... Det fik vi så en fin snak om, selv om jeg måtte indrømme overfor

De havde med stor seriøsitet grebet opgaven og havde fundet løsninger, som ville kunne gøre en forskel i forhold til at være en mere bæredygtig kirke. Selvfølgelig kan ikke alle løsninger implementeres i morgen, men det satte i hvert fald tankerne i gang hos mig.

bagevendende uge på gymnasiet i 2. g, hvor man hvert år har forskellige eksperter aktører fra "det virkelige liv" med i projektet. Det er altid to forskellige fag, som skal være i spil, og faget religion er ofte lidt svært at få med! Og så var det, at han var kommet til at tænke på mig!

Projektet gik ud på, at jeg skulle

mødte jeg så op i klassen med mit oplæg og fremlagde det for eleverne. Ud over en introduktion af mig selv og jobbet som præst, indledte jeg med at slå fast, at vi i kirken tror, at Gud har skabt verden. Ikke nødvendigvis så konkret som Bibelen fortæller det, men at vi faktisk også godt kan tro på Big Bang OG Gud. Og netop derfor

Foto: Pixabay

dem, at det jo ikke var meningen, at de skulle vide det på forhånd.

Eleverne havde så en uge, før de skulle fremlægge en løsning for klassen, de to lærere og mig. Og ikke bare fremlægge, der var indlagt en konkurrence om, hvem der i klassen fandt den bedste løsning, som så skulle gå videre til en sammenligning med de andre klassers projekter. I ugens løb havde eleverne mulighed for at kontakte mig, hvis de havde spørgsmål og det var der et par grupper, der gjorde. Fx spurgt de, hvordan vi opvarmede vores kirke? Ja, det måtte jeg jo indrømme var elvarme. Men hvor meget el brugte vi så? Og så fandt vi de oplysninger frem via en behjælpelig regnskabsfører. En anden gruppe ville vide, hvad vi spiste til spaghetigtjenesterne.

Og en uge efter sad jeg klar i klassen, spændt på hvad de havde fundet ud af. Og det var virkelig imponerende.

De 4 grupperes løsningsforslag

En gruppe havde arbejdet med biodiversitet på kirkegården. Med argumenter fra fortællingen om Skabelsesberetningen, Noas ark og næstekærlighedsbuddet argumenterede de for, at vi skulle indføre områder med vilde blomster på kirkegården. Men ikke nok med det. De havde også udregnet, hvor meget CO₂ det koster at importere blomster fra Holland, Afrika og Latinamerika (18.353 tons om året) til blandt andet vores alterbuketter.

En anden gruppe havde arbejdet med, hvordan vi kunne reducere vores CO₂ udledning. Løsningen for dem var at

skifte vores elvarmeanlæg ud med solcelleanlæg. De havde undersøgt, hvor mange der skulle til, og om de måske ikke godt lige kunne stå på en grøn plet ved siden af kirken. Selvfølgelig fremlagde de også fordele og ulemper ved det skifte og konkluderede, at de lette frugter ville være at plukke ved bare at skifte oksekødet ud til spaghetigtjenesterne med plantefars.

En tredje gruppe havde lavet et undervisningsforløb til konfirmandundervisningen om bæredygtig konfirmandundervisning. Med et sjovt videolink til en præst, som underviste sine konfirmander i bæredygtighed. Begrundelsen for, hvorfor der skal undervises i bæredygtighed, var Skabelsesberetningen og menneskets opgave med at beskytte og respektere jordkloeden og sikre klimaet.

En fjerde gruppe havde set på problemet med CO₂-udledning i forbindelse med cremation. De havde fundet frem til en løsning, hvor man har en papkiste indeni en trækiste, så trækisten ikke skal brændes med afdøde, men vil kunne genbruges op til 30 gange. Den døde tages ud af trækisten – i papkisten – og det vil være den, der bliver brændt med afdøde.

Imponerende løsninger

Det var alt i alt, nogle meget imponerende løsninger de var kommet frem til. De havde med stor seriøsitet grebet opgaven og havde fundet løsninger, som ville kunne gøre en forskel i forhold til at være en mere bæredygtig kirke. Selvfølgelig kan ikke alle løsninger implementeres i morgen, men det

”Grøn og Ung” er et projektsamarbejde mellem Grøn Kirke, Kirkefonden og Folkekirkens Nødhjælp. Projektet fokuserer på den optagede af klima og miljø, som fylder meget blandt den yngre generation. Hvordan kan kirken komme denne optagede i møde – og hvordan bringer den sig selv på banen som medspiller i overvejelse om ansvar, forandring og håb for fremtiden? Den lokale sognekirkers fysiske tilstedeværelse vil være platform for de unges ideer og initiativer omkring klima og miljø.

satte i hvert fald tankerne i gang hos mig.

For mig personligt var det en utrolig sjov og interessant måde at møde og arbejde sammen med gymnasieeleverne, som vi jo normalt ikke ser i fx skoletjenesteprojekter eller andet. Det var sjovt at være ”virkeligheden”, og mit indtryk var, at man på gymnasiet også synes, det var en interessant virkelighed, hvor man også skulle tænke etiske dilemmaer med.

For Nr. Herlev Kirke har det konkret betydet, at vi er i gang med at projektere et staudebed, så vi i hvert fald med tiden og en stor del af året kan være selvforsynende med blomster til alteret. ■

Sarah Strunge Albertsen
projektleder i NOAH og
stifter af klimasorggruppen

Klimasorg i kirkens rum

Hver første tirsdag i måneden slår Stefanskirken på Nørrebro i København dørene op for os, der på den ene eller anden vis kan mærke, at det at leve midt i en klimakrise påvirker vores følelsesliv. Vi føler os angste, vrede og mest af alt sorgfulde over verdens tilstand. Derfor mødes vi i en Klimasorggruppe.

I klimasorggruppen kan vi dele de følelser, der for mange er tabubelagte. De bliver, når de fortæller om, hvordan de bekymrer sig om nutid og fremtid ofte mødt med sætninger som: 'Du overreagerer' eller 'Slap af det hele skal nok gå' frem for at blive taget alvorligt. I Stefanskirken lytter vi til hinanden, og det har vist sig at være lindrende og givende for os at mødes om de svære følelser. Vi har plads til at græde og grine sammen, og det styrker både fællesskabet og vores indre ro.

Sorg over klimaforandringerne

Klimasorg er et begreb, der dækker over at føle et tab i forbindelse med den tiltagende klima- og biodiversitetskrise. Her i Norden kan mange måske genkende et savn eller en længsel efter vinterens lange frostklare nætter eller sneen, der når den ligger blødt over landskabet, indhyller verden med en stilhed og ro, der ikke finder lige. Mange af os forbinder vinteren med at få snefri fra skole og kælketur, noget børn i dagens Danmark kan sukke længe efter. Fordi vinteren er blevet decideret snefri og så meget mørkere uden sneen til at lyse vores omgivelser op. Her i Norden er der også tale om vintersorg.

Der er ingen tvivl om, at mindsket snefald er forbundet med klimaforandringerne. Ligesom de stadigt tiltagende voldsomme vejrfænomener rundt om i hele verden også er. Vejrfænomener, der fordriver folk fra hus og hjem.

Herfra kommer den oprindelige brug af ordet klimasorg, sorgen over at miste sit hjem, sit land og sit tilhørsforhold på grund af klimaforandringerne.

Klimakrisen påvirker os psykisk

Selvom vi her i Danmark endnu ikke mærker klimakrisens konsekvenser i den grad, påvirker den os stadig psykisk. Flere og flere unge taler i dag om klimaangst, og psykologer verden over begynder at rette deres opmærksomhed mod klimakrisens indvirkning på vores mentale helbred. For nyligt blev det fastslået af FN's Klimaråd, i deres seneste IPCC rapport, at på alle verdens kontinenter bliver mennesker negativt påvirket mentalt af klimaforandringerne.

Klimakrisen er dermed ikke blot noget, der hører det politiske og naturvidenskabelige til. Den er i lige så høj grad en humanistisk problemstilling, der rokker ved hele vores eksistensforståelse. Derfor er det passende at mødes i en kirke, et spirituelt rum, hvor der stadig er plads til at være i tvivl og søge efter meningsfuldhed i en verden, der for nogen kan synes meningsløs.

Klima- og biodiversitetskrisen omfatter hele vores levegrundlag. Med tabet af arter, kollaps af økosystemer og ekstremt vejr er vi nødt til at forholde os til en nutid og fremtid, hvor livet på jord er forandret og fattigere. Det må og skal påvirke vores følelser, og at føle en form for sorg over vores fælles tab er blot en reaktion, der ud-

springer fra kærlighed. Kærlighed til skaberværket om man vil.

Et stærkt fællesskab og et frirum

Klimasorggruppen er et simpelt, men stærkt koncept. Det kræver ikke andet, end at vi mødes i øjenhøjde og giver hinanden plads til at dele vores sorg, vrede og angst. Det kan gøres af alle, og alle kan være med. I Stefanskirken tager vi udgangspunkt i forskellige spørgsmål om livet, fremtiden, relationer og drømme. De spørgsmål folder sig altid ud til dybe og meget personlige samtaler. For selvom vi ikke kender hinanden, giver kirken os et rum, hvor vi tør være sårbare. Den bedste kur mod fortvivlelse og håbløshed er stærke fællesskaber, hvori vi kan komme hinanden nær. Det har derfor også vist sig, at klimasorggruppen er et frirum for deltagerne, og at flere af dem, har følt sig bedre i stand til at tale med deres omgangskreds om klimaforandringernes indvirkning på dem.

At tale om klimasorg åbner op for en filosofisk samtale om menneskers relation til hinanden og jorden. En samtale, der er yderst vigtig for at forstå, hvordan vi er endt i en klimakrise, og hvad vi skal gøre for at rette op på de ødelæggelser, der allerede er hændt. En opgave, der virker uoverkommelig. Men i klimasorggruppen tror vi på, at vi i fællesskab kan være med til at danne en fremtid, hvor sneen igen lægger sig i dyner og som våde fnug i håret gennem hele vinteren. ■

Nyt fra Kirkefondet

Kirkefondet på Himmelske Dage

Kirkefondet var selvfølgelig med på Himmelske Dage i Roskilde, der foregik i Kristi Himmelfartsferien. Folk kunne besøge os i vores telt på Mulighedernes Marked i Provstens Have bag Roskilde Domkirke. Her kom mange mennesker forbi og kiggede på vores udgivelser og fik en snak med os, og der var mulighed for at indrette sin egen Tiny Church og tænke over spørgsmålet, hvad skal der til for at være en kirke.

Kirkefondet var involveret i Folkekirkemødet, der løb af stabelen hele fredagen med spændende oplæg og debatter, og lørdag holdt Kirkefondets

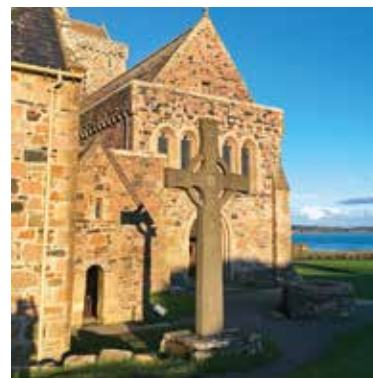
konsulenter workshops og oplæg om bl.a. Tiny Church, udvikling af kirkelige praksisser og om at skabe kirke i nye boligområder.

Udover disse arrangementer stod Kirkefondet også bag en refleksionslabyrinth i Sct. Hans Haves kirkegård. Her havde retræteleder, mag.art. og ph.d. i teologi Line Marschner lavet en labyrinth og diverse kort med introduktion til forskellige vandring (læs mere om kortene på bagsiden). Selv om vejret ikke var det allerbedste, kom der alligevel en lind strøm af mennesker, der vandrede i labyrinten.

"Den udskudte dåb" – dåb af konfirmander

Kirkefondet præsenterede sammen med Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter projektet "Den udskudte dåb" ved en workshop på Himmelske Dage. Antallet af unge, der bliver døbt i forbindelse med deres konfirmation stiger. Men hvad er det for en fortælling, de kommer til folkekirken med? Og hvordan oplever de det at blive døbt? Det har tre grupper af præster

arbejdet på at blive klogere på gennem projektet, der er støttet af Den Folkekirkelige Udviklingsfond. I forbindelse med lanceringen af resultaterne er der udgivet et hæfte med resultater og overvejelser, opgaver og samtaleguides m.m. Hæftet kan downloades gratis på www.kirkefondet.dk under "Inspiration og viden".

Studierejse til Iona i sommeren 2023

Tag med Kirkefondet på studierejse 16.-23. juni 2023 til Iona, den lille ø ud for Skotlands vestkyst, hvis inspiration og kraft har mærket og mærker mennesker for altid: mødet med den særlige keltiske kristne spiritualitet. Her er alt fra rå klipper til hvide sandstrande, kreativitet, åndeligt og praktisk fællesskab, et særligt gudstjenesteliv, pilgrimsvandring, stilhed og inddragelse.

Pris: kr. 7.900 kr. inkl. transport t/r Glasgow/Iona, overnatning og morgenmad på hotel i Oban 16. juni, ophold og fuld forplejning på Iona Abbey. Rejsen til og fra Glasgow arrangeres og betales af deltagerne selv.

Studierejsen er arrangeret af Kirkefondet i samarbejde med Tine Illum, sognepræst i Sdr. Bjert/Værkstedet GudstjenesteLIV og Peter Arendt, organist i Haslev Kirke. Læs mere på www.kirkefondet.dk

Tema for næste nummer af "Kirken i dag":

Kirke med de nye

Kirken *i* dag

7 nye postkort med inspiration til pilgrimsvandring

I forbindelse med Kirkefondets refleksionslabyrinth på Himmelske Dage 2022 har retræteleder, mag.art. og ph.d. i teologi Line Marschner udarbejdet 7 forslag til, hvordan man kan vandre en pilgrimsvandring, labyrintvandring eller anden form for refleksions"vandring".

De 7 kort indeholder forskellige idéer til, hvordan man kan reflektere enten ved hjælp af ord, bønner eller et salmevers. Se alle kortene under "Udgivelser" på www.kirkefondet.dk

Alle 7 kort er illustreret af tegner og grafiker Kim Broström.

**Kortene kan købes i pakker á 25 stk. ens kort – kr. 50,-,
4 pakker – kr. 150,- Alle 7 kort á 25 stk. – kr. 225,-
Prøvepakke med de 7 kort – kr. 20,-**

Læs mere på www.kirkefondet.dk